

hendimus, ubi præcipitur numerari a viginti annis et supra *omnis qui procedit in virtute Israel*, etc. Si quis ergo procedit in virtute, ille numeratur: nec in qualicumque virtute vel Ægyptiorum, vel Assyriorum, vel Græcorum; sed in virtute Israel, quæ a Deo per Scripturas docetur, et per fidem apostolicam et evangelicam traditur.

(ORIG.) Ratio quoque trium distinctio ordinum, etc.; *usque ad ut possit ad Israeliticum numerum pertinere.*

VERS. 7. — *Ad septentrionalem*, etc. Dicunt Hebræi septentrionalem plagam incipere a mari magno quod Palestinæ, Phœnicis et Syriæ (quæ appellatur Cœle) Ciliciæque prætendit littoribus, et per Ægyptum tendit ad Libyam. Quod autem dicitur, pervenientes usque ad montem altissimum, autumant significari montem Armanum, vel Taurum, quod verius videtur.

VERS. 9. — *Ibuntque confinia*, etc. A fine septentrionalis plagæ, id est atrio Hena, tendunt fines usque ad Sephama, quam Hebræi Aphamiam vocant, et de Aphamia descendunt in Reblatha, quæ est Antiochia Syriæ. Unde addit, *contra fontem*, quem perspicuum est esse Danem, de quo Antiochia abundantissimis fruitur aquis.

VERS. 13. — *Hæc erit terra*, etc. (ORIG.) In priori divisione trans Jordanem per Moysen duabus tribubus Ruben et Gad, et dimidiæ tribu Manasse terra divisa est, etc., *usque ad* et ipsiis mœnibus juncta segregantur.

(ID.) Videtur quoque quibusdam, etc., *usque ad* Hi sunt vere sacris numeris apud Deum numerati, imo quorum omnes numerati sunt capilli (*Matth. x*).

CAPUT XXXV.

VERS. 11. — *Decernite quæ urbes*. (AUG., *quæst. 64 in Num.*) Quid est quod ait, etc., *usque ad* si manifestum factum fuerit in iudicio, quod nolens occiderit.

(RAB. *in Num.*) Si forte pro conscientia peccatorum civitates terræ promissionis, etc., *usque ad* quia Sichem ab alienigenis comparata est centum agnis.

VERS. 16. — *Reus*, id est æternæ morti obnoxius; unde, *Si quis scandalizaverit unum ex pusillis istis qui in me credunt*, etc. (*Matth. xviii*). Et alibi: *Omnis qui oderit fratrem suum, homicida est, nec habet vitam æternam* (*I Joan. iii*) Hic secundum Exodum ab altari jubetur avelli (*Exod. xxi*), quia indignus sacramentis Dominicis a participatione sacri altaris re-

movetur, nec revocatur ad veniam nisi per condignam pœnitentiam.

VERS. 28. — *Postquam autem ille obierit*. (GRÆC., *homil. 6 in Ezech.*) Post mortem summi pontificis, homicida jubetur reverti in terram suam, quia humanum genus peccando sibi mortem intulit post mortem veri sacerdotis, id est Christi, absolutionem reatus accepit.

VERS. 26. — *Ne polluatis terram habitationis vestræ*. Polluit terram habitationis suæ qui cruenta et nefaria facit opera, proximos scandalizando et spiritualiter interficiendo. Et nisi per confessionem peccatorum et condignam pœnitentiam desideria carnium occidantur, terra corporis illius nullo modo munda bitur, nec Creator omnium in ejus anima habitabit, ubi squalorem sordidæ conversationis dominari videbit.

CAPUT XXXVI.

VERS. 1. — *Accesserunt autem et principes*, etc. (RAB. *in Num.*, tom. II.) Providere debent piæ cogitationes, etc., *usque ad* ne si prava intentione gerantur, ab immundis spiritibus pervadantur; unde: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus* (*Matth. vi*).

VERS. 6. — *Nubant*. Simile dicit Apostolus: *Cui vult nubat, tantum in Domino* (*I Cor. vii*), id est, viro catholico, ne possessio scilicet bonorum operum et rectæ fidei perdatur, si gentili aut Judæo nuserit.

Tropologice vero mulieri, id est, piæ intentioni, per bonam actionem, cui voluerit, licet se conjungere labori, sic tamèn ut pietatem et religionem in omnibus conservet, ne operis sui pro quo æternæ hæreditatis possessionem sperat, detrimentum patiat, si alieno, id est terreno se conjunxerit.

(RAB.) Hoc fit cum quilibet de numero credentium Judæorum doctori de gentibus credenti se jungit, ut ejus magisterio filios gignat, id est pietatis opera. Nomine etiam patrum dici possunt de gentibus electi, quia fratres sunt sanctorum prædicatorum, qui fuerunt in Judæa constituti. Non debet esse schisma in spiritali cognatione, ubi una est fides in professione. Et sicut est unus pastor, debet esse unum ovile: *Omnes enim fratres sumus* (*Joan. x*; *Matth. xxiii*; *I Cor. xi*).

Qui humilitatem habere studet, et in infirmitatibus suis complacet, sibi solemnitatem agit, et grata munera Deo tribuit, et rex suæ conversationis existit, et progressu virtutum movetur, ambulans de virtute in virtutem.

LIBER DEUTERONOMII.

Hebraice ELLEH HADDERARIM (אלה הדברים), id est HÆC SUNT VERBA.

PRÆFATIO.

Fasciculus myrrhæ delectus mihi. Myrrha, arbor aromatica, quinque cubitis tantum in altum excre-

scit, cujus cortex et radix et folia et omnia amara sunt. Myrrha amara est et cadaveribus apponitur, ut arceat putredinem vermium. Hæc est lex vetus in

quinque libris comprehensa; amara, id est, nemini parcens, unde et Marath designata est; apposita cadaveribus, id est inventa pro peccatoribus, ut corruptionem criminum ab eis arceret. Hujus fasciculus est Deuteronomius, id est ramusculorum plurium in unum collectio. Terminata enim lege in quatuor voluminibus, iste quintus additus est, diffuse dicta in unum breviter colligens, quædam etiam prætermissa supplens. Additus autem est illis ut numero legali satisfaceret. Quinarius enim numerus est legis, quaternarius Evangelii. Unde et refectio quinque millium hominum in Evangelio ad patres Veteris Testamenti spectat: refectio quatuor millium ad patres novi; illis enim promissa sunt et data terrena, quæ quinque sensibus subsunt: illis quadrata, id est, soliditas terræ viventium. Deservit etiam liber iste Evangelio in nomine, in explanationis serie, in sui dignitate. Dicitur enim Hebraice *Elleh Haddebarim*, אלה הדברים, id est, hæc verba, Græce δευτερονόμιον, quod est Latine secunda lex: Non ut quidam dixerunt, altera post prædictam, unde in prædictis dicebatur: *Locutus est Dominus*; hic autem, *Locutus est Moyses*; sed secunda, id est secundo iterata, hoc nomine Evangelium præfigurans, quod successit legi, cui nullum succedet. Cum etiam multa breviter colligit et supplet quædam, formam Evangelii præfigurat: hoc est enim abbreviatum verbum quod fecit Dominus super terram, et supplet imperfecta legis; unde: *Non veni solvere legem, sed adimplere* (Matth. v). Cum autem dicitur hoc opus adeo dignum, quod manibus regis gestari jubeatur, dignitatem Evangelii aperit, quod ordinatum est in manu Mediatoris. Cum ergo sic serviat Evangelio, merito est fasciculus dilectus Christo, non tantum pro se, quantum quia ostendit rotam in medio rotæ. Intentio est recapitulare prædicta triplici fine, ut arctius memoriæ commendetur, ut utilitas prædictorum inculcetur. Quod enim utile est, sæpe dicere, nec pigrum esse debet, ut ait Apostolus (Phil. iii), nec molestum audire, et ut duritia Judæorum condemnentur, qui toties dicta non intellexerunt. Modus agendi: Præmittit quasi prologum, quo ostendit quis scripserit, et quid, etc. Post memorat grave delictum pro quo perierunt in deserto, ut hoc timore excitet ad audiendum. Post separat civitates refugii. Post recapitulat dicta et facta bona et mala supplet. Post jubet hunc librum poni in arca, et septimo anno legi omni Israeli in scenophegia. Post subdit canticum: *Audite*, etc., in memoriam murmuris eorum et pænæ, obedientiæ et præmii. Et post benedictiones tribuum. Ultimo de morte Moysi.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Hæc sunt verba*, etc. Præmittit legislator titulum quasi prologum, in quo ostendit nomen auctoris, et quid fecerit, et ubi, et quando. Sicut paulo post in glossa distinguetur, et terminatur ut quibusdam videtur, ibi: *Quadragesimo*, etc., vel

inferius, ibi: *Deus noster*, etc. Sed ad eorum evidentiam quæ in prologo, et eorum quæ sequuntur, tangenda est aliquantulum veritas historiæ. Ab exitu filiorum Israel de Ægypto usque quo pervenerunt ad campestria Moab supra Jordanem: fluxerunt quadraginta duo anni, in quibus diversis temporibus quadraginta duas mansiones fecerunt. Quando nubes levabatur, castra movebantur, et cum stabat, figebantur et manebant in eodem loco quousque iterum levabatur nubes. Prima mansio fuit in Ramesse, ultima in campestribus Moab. A Ramesse usque ad montem Sina, spatio quadraginta septem dierum duodecim mansiones fecerunt et hoc primo anno, et ibi fere totum annum steterunt. Ibi lex data est, ibi Genesis scriptus, Exodus, Numeri scripti sunt, et magna pars hujus. Inde pedem moventes anno secundo pervenerunt in Cadesbarne et in spatio illo fecerunt viginti mansiones; de Cadesbarne miserunt exploratores, qui revertentes nuntiaverunt terram bonam, sed robustos et gigantes homines invenerunt, et territi volentes redire in terram Ægypti, unde iratus Dominus. Abierunt retro et lustraverunt montem Seir per triginta octo annos, ibi mortui et prostrati sunt murmurantes. In quadragesimo anno pervenerunt ad Cadesbarne, unde retro abierunt per desertum, et in illo spatio novem mansiones iterum fecerunt. Undecim vero dies Moyses antequam veniret ad Cadesbarne, legem solo verbo recapitulavit, et de Cadesbarne usque ad campestria Moab, et illo spatio undecim dierum scripto voluit commendare. Ecce de primo anno duodecim, de secundo una et viginti, de reliquis novem, et ita quadraginta duæ mansiones.

Hæc fuit causa hujus libri, ut scilicet quæ facta fuerant, breviter collecta, arctius tenerentur in memoria, facile enim retinentur quæ breviter dicuntur.

(RAB. in Deut.) *Hæc sunt verba*, etc. Principium Deuteronomii titulus esse videtur totius operis, quia personam indicat auctoris, et quid fecerit, et locum, et tempus. Nomen quoque libri gratiam demonstrat Novi Testamenti. Deuteronomium namque secunda lex interpretatur, et Evangelium significat, quod Veteris Testamenti sacramenta spiritualiter explanat. Sicut liber Deuteronomii repetitio est quatuor librorum legis: illi enim proprias continent in se causas, iste replicat universa, habet et ipse propria sacramenta.

(Id.) *Hæc sunt verba*. Hoc de se tanquam de alio, etc., usque ad ut nemo possit dubitare Moysen ista scripsisse.

Locutus est. Moyses lex vetus est, quæ trans Jordanem, id est ante baptismum, Israeliticum docuit populum. In Jordane enim significatur baptismus in quo baptizatus est Christus: in solitudine campestri, id est in sterilitate carnalis populi, qui fructum virtutum non attulit.

In solitudine, sterilitate plebis, cui dicitur: Re-

linguetur vobis domus vestra deserta (*Matth. xxxi*; *A bon*, etc. (*Isid.*) In his regibus, etc., usque ad sed foris manentes semper operibus insistant pravis.

Contra mare. Quia generatio prava et perversa abluionem peccatorum in sanguine Christi credere noluit.

Inter Pharan. Pharan auctus; Thophel, insulitas; Laban, dealbatio; Haseroth, atria. Auctus est enim populus numero hominum, doctrina legis et prophetarum; sed insulsus fuit, quia sal sapientiæ non habuit, dealbatus vero legis cæremoniis variisque munditiis, quas ex littera legis se habere credit. Qui bene per atria significatur, tanquam per divinas Scripturas ad introitum fidei paratus, unde multi in adventu Christi facilius susceperunt, quem ante prædictum agnoverunt, unde Philippus: *Quem scripsit Moyses in lege, et prophetæ invenimus Jesum filium B Joseph a Nazareth* (*Joan. 1*). Quatuor hi montes, quatuor Evangelia significant, quibus Ecclesia circumdatur.

Vers. 2. — *Undecim diebus.* Lex per Moysen undecim diebus explanata, Judaicæ plebis transgressionem in mandatis Decalogi significat:

Undecim dies sunt undecim apostoli per quos (Juda reprobato) Evangelium Christi prædicatum est in mundo.

De Horeb. Qui Hebraice *Choreb* (חֹרֵב); incipiens per Seir, id est pilosum et sordidum vitis populum transiens venit ad Cadesbarne: qui commutatus vel electus vel nobilis interpretatur, significans litteralem legis sensum in spiritalem per Evangelium commutatum. *Omnia enim in figura contingebant illis, scripta ad correctionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt* (*I Cor. x*). Lex enim non est soluta, sed adimpleta, nec unum iota aut unus apex præteribit donec omnia fiant (*Matth. v*).

Vers. 3. — *Quadragesimo anno, undecimo mense, prima*, etc. (*Isid.*, in *Deut.*, tom. V.) Quadraginta anni, etc., usque ad sine corruptione manebunt.

Quadragenarius ex denario et quaternario constat, et legis Evangelii impletionem significat, quæ fit in Ecclesia, decem namque ad legem pertinent, quatuor vero ad Evangelium.

Undecimo mense, etc. Sicut in undecima expressa est legis transgressio, sic in prima die pervigil ad docendum legislatoris intentio; qui ex quo inobediens populus legem transgredi non timuit, statim, prædicando et corrigendo, voluntatem Domini insinuare studuit, et eos ad meliora trahere vel provocare verbis et exemplis non cessavit.

Vers. 4. — *Postquam percussit Schon*, etc. Notandum quod, interfectis duobus Amorrhæorum regibus, lex recapitulatur et populus instruitur, quia, remotis scandalis et superatis vitiorum turmis, competenter doctrinæ insistitur et fidei lumen digne desiderantibus aperitur.

Debemus prius in nobis vitia occidere et sic mandata divina populis tradere.

Schon regem Amorrhæorum qui habitavit in Hese-

bon, etc. (*Isid.*) In his regibus, etc., usque ad sed foris manentes semper operibus insistant pravis.

Vers. 5. — *In terra Moab.* Exlex siquidem populus fuit, qui legem spiritalem non habuit.

Vers. 6. — *Dominus Deus noster.* In libro Numerorum de protectione filiorum Israel de deserto Sinai narratur, sed præceptum Domini ad Moysen de eodem transitu non dicitur; sed de nube quæ tabernaculum tegebat, et quando proficiscendum erat recedebat: et ad locum figendorum castrorum præcedebat. Sic enim scriptum est: *Anno secundo, mense secundo, vigesima die mensis, elevata est nubes de tabernaculo fœderis, et recubuit in solitudine Pharan* (*Num. x*). Sed manifestum est transitum illum Dei præcepto esse dispositum, licet ibi non sit commemoratum. Unde alibi in libro Numeri ad imperium Domini figebant tentoria, et ad imperium illius deponabant (*Num. ix*).

Sufficit vobis, etc. Præcipitur Moysi ut recedat a monte in quo legem acceperat, quia doctor non semper debet instare contemplationi, sed aliquando descendat ut sui et proximorum curam gerat, unde, *Sive mente excedimus Deo, sive sobrii sumus vobis*.

Vers. 9. — *Dixique vobis in illo tempore*, etc. De hac divisione potestatum in Exodo antequam venirent ad montem Sinai, scriptum est quod Jethro sacerdos Madian cognatus Moysi hoc ipsi suggererit (*Exod. xviii*). Unde merito quaeritur quomodo hæc sibi modo, et illo tempore conveniant? Sed quod hic dicitur dixisse Moyses in illo tempore: *Non possum solus sustinere vos*, etc., non illud tempus significat, quo de Horeb proficiscebantur, sed totum tempus quo profecti de Ægypto in solitudine morabantur, et Moyses non ex suo cognati sui consilio hoc populo suo persuasit.

Illo tempore. Omnia faciunt sancti in tempore opportuno, sic Deus quoque ubi venit plenitudo temporis, misit Filium suum (*Gal. iv*).

Vers. 11. — *Dominus Deus patrum vestrorum addat*, etc. Docet doctores de profectu subditorum gaudere, gratias agere et semper meliora optare.

Ad hunc numerum, etc. Diffinitum apud Deum. *Novit qui sunt ejus qui numerat multitudinem stellarum* (*II Tim. ii*).

(*RAB.*) Vide quam observandum sit quod alibi Scriptura dicit: *Fili, ne in multis sint actus tui* (*Eccli. xi*). Verba quoque Jethro consilium dantis considera, ait enim: *Audi me, et consilium dabo tibi, et erit Deus tecum* (*Exod. xviii*). Videtur significari nimis intentum animum actionibus humanis, Deo quodammodo vacuari, quo tanto fit plenior, quanto in superna et æterna liberius extenditur.

Vers. 13. — *Date ex vobis.* Date vos, non ego; quasi, nolo vobis imperare, sed obedire.

Ponam eos. Nota, subditis electionem tribuit, positionem sibi retinuit, ne plebs contemnat aut oderit, si non licuit habere quem voluit.

Tribunos. Millenarios, Græce *χλιάρχους*, qui de spe scilicet æterni præmii docent subjectos.

Et centuriones. Centuriones, Græce *ἑκατοντάρχους* : A qui cœlestia mandata perfectis tradunt. Jure præponuntur, qui centenario numero, id est, perfectione præditi : quasi centum regunt, dum ad perfectionem perducunt.

Et quinquagenarios. Græce *πεντηκοστάρχους* : qui opera pœnitentiæ annuntiant.

Decanos, δεκάρχους : qui denarii perfectione vineæ denarium exspectantes, ejusdem denarii multos præparant participes.

VERS. 17. — *Quia Dei judicium est*; non hominum, quia judicando Dei vicarii estis, qui personam non accipit.

Quod si difficile. Majora quæque et difficilia discernere et judicare debent majores, parva et facilia minores.

VERS. 19. — *Cumque venissemus in Cadesbarne*, etc. Quod secundo anno egressionis suæ populus in deserto Pharan, quod est Cades, venerit; ubi reversis exploratoribus cum fructibus terræ, et quæ viderant nuntiantibus, murmuraverunt contra Moysen et Aaron, et ideo longi itineris tædio et mortalitate affecti interierint : hic locus manifestum dabit indicium. Ubi notandum quod quadraginta duæ mansiones, quas ab Ægypto usque ad Jordanem habuerunt, trium tantum congruere videntur curriculis annorum : primi scilicet, secundi, et quadragesimi egressionis de Ægypto. Primus certa distinctione continet duodecim, primam Ramesse, quintodecimo die primi mensis ingressam, ultimam solitudinem Sinai, prima die tertii mensis additam; et per undecim continuos menses construendi tabernaculi, et docendæ legis gratia, minime relictam. Quarum duodecim mansionum novem tantum in Exodo exprimuntur nominatim, tres in vocabulo deserti Sin (quod dicitur esse inter Elim et Sinai) indiscrete significantur. Secundus annus complectitur mansiones viginti et unam. Quibus in ordine historiæ cunctis indifferenter sub nomine solitudinis Pharan comprehensis, prima tantum et secunda, et ultima, id est, Sepulcra concupiscentiæ, Haseroth, et Cades, distinguuntur nomine. Sed in catalogo mansionum pariter omnes quot in numero fiunt, vel quo nomine dictæ ostenditur. Prima mansio, id est, Sepulcra concupiscentiæ, secundo mense ejusdem secundi anni secunda vicesima die mensis introita est. Anno enim secundo (ut Scriptura dicit) mense secundo vicesima die mensis moverunt castra de deserto Sinai, et recubuit in solitudine Pharan nubes, profectique sunt de monte Domini viam trium dierum, donec venirent ad locum mansionis, quæ merito populi carnes concupiscentis sepulcrorum concupiscentiæ nomen accepit. Ultimam harum, id est, Cades, quoto die vel mense ejusdem anni ingressi sunt, non dicitur : quæ tamen in solitudine Pharan sita est, quia eodem anno adita fuerit, non tacetur. Scriptum est enim : *Populus non est motus de illo loco donec revocata est Maria. Profectusque est de Haseroth fixis tentoriis in deserto Pharan, ubi locutus est Dominus ad Moysen*

dicens : Mitte viros qui considerent terram Chanaan (Num. xii, xiii). Quod ne proxima post Haseroth mansione jussum factumque putetur, sed in ultima eorum, quæ sub nomine Pharan continetur, impletum, infra scriptum est : *Reversique exploratores terræ post quadraginta dies omni regione circumviti, venerunt ad Moysen in Pharan, quod est Cades.* In Deuteronomio quoque dicit Moyses populo : *Cum venissetis in Cadesbarne, dixi vobis : Venistis ad montem Amorrhæi, etc., et dixistis : Mitte viros qui considerent terram, etc.* (Deut. i). Quod autem eandem mansionem secundo anno egressionis adierunt, a quo tamen peccato murmurationis reverti, et diu per desertum errare, et passim cadere meruerunt, testatur Moyses in sequentibus, dicens : *Seditis in Cadesbarne multo tempore, profectique inde venimus in solitudinem quæ ducit ad mare Rubrum, sicut dixerat mihi Dominus, et circumvimus montem Seir longo tempore, et intra tempus quo ambulavimus de Cadesbarne usque ad torrentem Zareth octavo tricesimo anno fuit, donec consumeretur omnis generatio beliatorum. Zareth autem non est nomen alicujus mansionis de quadraginta duabus, sed torrentis ad quem (sicut in libro Numerorum legitur) transgressa octava decima mansione nomine Jeabarim venerunt, quem relinquentes, inquit, castrametati sunt contra Arnon, quæ est in deserto, et prominet in finibus Amorrhæi, quod quadragesimo anno gestum fuisse non latet, qui ultimus per desertum longissimæ viæ mansiones continet decem : quarum prima magno labore repetita, eadem scilicet ipsa Cades deserti Sin, quam ante annos octo et triginta culpa exigente post se reversi reliquerunt, de qua scriptum est : *Venerunt filii Israel in desertum Sin mense primo, et mansit populus in Cades, et mortua est ibi Maria et sepulta in eodem loco. Cumque indigeret aqua populus, coierunt adversum Moysen et Aaron, etc., usque ad hoc, Hæc est aqua contradictionis, etc.* (Num. xx). Notandum quod eadem Cades, et in deserto Pharan, et in deserto Sin facta est, sicut Scriptura refert, unde conjicimus partem deserti Pharan ubi Cades est, specialiter Sin appellari : sin autem non est ipsa Cades, quam mox transgresso mari Rubro inter Elim et Sinai pertransierunt, sed alia prorsus, et aliis apud Hebræos scripta litteris. Secunda vero ejusdem quadragesimi anni mansio est mons Hor, in quo occubuit Aaron primo die quinti mensis : ultima, campestris Moab super Jordanem contra Jericho, ubi Deuteronomium meditates, manserunt, donec mortuo Moysæ, Josue duce, primo die decimi mensis Jordanem transierunt. Fiunt ergo mansiones primi anni duodecim, secundi viginti et una, ultimi et ipsa vicesima prima quæ est Cades, et aliæ novem, simul scilicet omnes quadraginta duæ.*

VERS. 22. — *Et accessistis ad me.* In libro Numeri scriptum est, Dominum dixisse Moysi, ut mitteret viros, qui considerarent terram : hic vero populus dixisse legitur : *Mittamus viros qui considerent terram, sed populus hoc prius Moysi suggessit, Moyses*

ad Dominum retulit, secundum cuius præceptum A superatis hostibus, cœlestis patriæ gaudia promissa postea exploratores misit.

VERS. 23. — *Misi ex vobis.* (ISID.) Duodecim exploratores missi ad explorandam uberem terram, etc., usque ad quia nec Christus sine lege, nec lex sine Christo.

Duodecim. Hi doctores Ecclesiæ significant, quorum alii prava docendo populum pervertunt: alii recta prædicando proficiunt.

VERS. 33. — *Nocte ostendens.* Nox peccatoris, dies vita iusti. In columna ignis malorum damnatio, quibus terribilis apparebit Dominus in iudicio: in columna nubis levis et blanda visio, qua consolabuntur electi.

Die per columnam. In æstu hujus sæculi obumbrans, et sustentans fortitudine, et propitiatione suæ B carnis.

VERS. 34. — *Juravit.* Non est Deus passibilis, nec vitio iracundiæ subjectus. Sed per hæc charitas Moysi erga populum manifestatur, et Dei bonitas, quæ omnem sensum superat.

VERS. 35. — *Non videbit quispiam.* Simile dicitur de illis, qui invitati ad cœnam excusaverunt se: *Nemo virorum illorum qui vocati sunt gustabit cœnam meam* (Luc. xiv).

Pessima generatio non possidet terram bonam, quia Christi non credit incarnationem.

VERS. 37. — *Nec miranda.* Hic dicit Moyses, propter populum, iratum sibi Dominum dixisse, quod in terram promissionis non ingrederetur, cum in libro Numeri legatur: *Dixit Dominus ad Moysen et Aaron: Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis.* Sed sententia sequens videtur solvere questionem: *Hæc est, inquit, aqua contradictionis, ubi iurgati sunt filii Israel contra Dominum, etc.* (Num. xx). Iurgium enim et rebellio populi causa fuit iræ et vindictæ, tam in populum quam in Moysen et Aaron.

Nec tu ingrederis. (ISID.) Videtur in Maria, etc., usque ad eum tanquam montis eminentia Christus excelsus agnoscitur.

VERS. 41. — *Cumque instructi.* Hæc sententia humanam percutit superbiam, quæ de suis viribus præsumit, nec in Dei confidit potentia. Amorrhæi enim, id est, amaricantes, hostes sunt spirituales, qui habitant in montibus superbiæ, et præsumptuosos necant, de Seir usque Horma, id est a squalore vitiorum usque ad damnationem pœnarum: Seir namque pilosus, Horma interpretatur anathema. Quisquis enim vitiorum sordibus non metuit pollui, hunc necesse est, pro meritis, ignibus gehennæ radi. Dæmones namque volunt nos implicare cupiditatibus terrenis, et si perseveramus in peccatis, et in montem superbiæ ascendere non desistimus, ignibus jaculis concidunt et perducunt ad anathema perpetuum. Ideo non secundum Pelagianistas de nostra præsumamus potentia, sed infirmitatem nostram considerantes, Domino per omnia obsequamur, ut

superatis hostibus, cœlestis patriæ gaudia promissa consequamur.

Cavendum est ne murmurantes contra Dominum ascendamus in montem superbiæ, putantes nos propriis viribus salvari posse, ne continuo tradamur Amorrhæis, id est dæmonibus.

CAPUT II.

VERS. 1. — *Et circumivimus montem Seir, etc.* Seir est mons in terra Edom, in quo habitavit Esau in regione Gabalena, ubi habitavit antea Chorræus quem interfecit Chodorlahomor; qui ab Esau piloso et hispido, Seir, id est pilosi, nomen accepit. Chorræi sicut cæteræ gentes, quas superaverunt, qui de patriarcharum semine descenderunt, malignos spiritus vel vitia expriment, quæ illi exsuperare possunt, qui sanctorum Patrum vestigiis et doctrinis insistunt, et spiritalem militiam sub rege Christo agunt, de qua dicitur: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, etc.* (Ephes. vi).

VERS. 9. — *Filiis Loth tradidi.* Ar metropolis est Moabitarum, super ripam torrentis Arnon: olim possessa a gente veterrima Emim, postea retenta a filiis Loth, id est Moabitis, subversis accolis. Hæc ostenditur hodie in vertice montis, torrens vero per abrupta descendens, in mare Mortuum fluit. Ar interpretatur *suscitavit*; Emim, id est terribiles: hi sunt dæmones, qui lites suscitant, et contentiones, et tela nequitiae parant contra fideles. *Enacim* quoque de stirpe *Enac* procreati, et gigantibus proceritate æquati, secundum nomen suum significant dæmones, nam monile collo sublimi interpretantur. Superbiæ enim fastu elati omnem militiæ suæ paraturam ascribunt propriæ virtuti, et ideo illis facile cedunt, qui in virtute Dei confidunt, et cum Psalmista dicunt: *Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem* (Psal. cxvii).

VERS. 14. — *De Cadesbarne.* (HIERON., *epist. ad Fabiolam.*) Cadesbarne est locus in deserto, qui jungitur civitati Petræ in Arabia: ubi occubuit Maria, et Moyses rupe percussa aquam sitienti populo dedit. Monstratur etiam usque hodie ibidem sepulcrum Mariæ, sed et principes Amalec ibi cæsi sunt a Chodorlahomor.

VERS. 26. — *Misi ergo nuntios, etc.* Sehon diabolus significat, quod est germen inutile, vel arbor infructuosa, vel elatus. Israel populum Christianum, qui per viam mundi hujus cupit transire, et ad cœlestia regna pervenire. Hic mittit ad Sehon verbis pacificis, promittens se non habitaturam in terra ejus, sed tantum transiturum, et regali via incessurum. Hoc quisque promisit, cum primum ad aquam baptismi pervenit, et prima fidei signacula suscepit. Abrenuntiavit enim diabolo et pompis ejus, et operibus ejus, et omni servitio, et voluptatibus ejus. Hoc est quod dicitur: *Quia Israel non declinabit in agrum ejus, vel in vineam ejus, et aquam de lacu ejus non potabit* (Num. xxi), id est, disciplinam vel astrolo-

gicæ vel magicæ, vel cujuslibet doctrinæ, quæ contra pietatem est, amplius non sumet : sed bibet de fontibus Salvatoris, non derelinquet fontem aquæ vivæ, ut bibat de fonte Sehon, sed incedet via regia, quæ est Christus, qui dicit : *Ego sum via, veritas, et vita* (Joan. XIV), et rex, secundum illud, *Deus, iudicium tuum regi da* (Psal. LXXI). Non declinabit in agrum, neque in vineam ejus, ad opera scilicet, vel ad pravos sensus ejus. Amorrhæi loquentes interpretantur, vel amaricantes, quia Deum ad amaritudinem provocant, et in verbis tantum confidunt, ut poetæ, astrologi, philosophi, qui inania loquuntur; regnum autem Dei non est in sermone, sed virtute. Volunt fideles cum pace transire, et pacifici esse etiam cum inimicis pacis : sed eo magis principem mundi offendunt, quo se cum illo nolle morari dicunt, nec aliquid ejus contingere. Inde exacerbatus magis persequitur, pericula suscitatur, cruciatus intendit, congregat populum suum, exit confligere adversum Israel : populus ejus sunt principes, et iudices mundi, cunctique nequitiae ministri, qui persequuntur populum Dei : sed et ipse venit in Jasa, quod interpretatur mandati impletio. Qui enim ad expletionem mandatorum Dei venerit, Sehon vel exercitum ejus sævientem non timebit. Mandata enim Dei complere, est diabolium, et exercitum ejus superare. Sic enim conterit Deus Satan sub pedibus nostris, et dat nobis potentiam calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici.

VERS. 30. — *Quia induraverat.* Longa patientia, non corrigendo, unde in Exodo : *Ego induravi cor Pharaonis* (Exod. x); et Psalmista : *Convertit cor eorum, ut odirent populum ejus* (Psal. CIV). Causa vero indurationis additur, *ut traderetur in manus tuas*, id est ut contereretur a te; quod non fieret nisi resisteret, nec resisteret nisi induratus esset. Hujus rei justitiam si quaesierimus, inscrutabilia sunt iudicia ejus, sed iniquitas non est apud Deum.

VERS. 33. — *Percussimusque eum.* Qui sunt veri Israelitæ, non carne Judæi, sed spiritu, habitant in omnibus civitatibus Amorrhæorum, cum in omni orbe terrarum Christi Ecclesiæ propagantur, et unusquisque nostrum civitas fuit regis Sehon : quia regnabat in nobis stultitia, superbia, impietas, et omnia quæ diabolus suggerit. Sed ubi victus est fortis, et vasa ejus direpta, facti sumus civitates Israel, hæreditas sanctorum, excisa prius arbore infructuosa, et dejecto elato rege, et regnante in nobis mansueto, qui dicit : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*, etc. (Matth. XI). Nomina quoque locorum conveniunt : Aroer namque sublevans interpretatur; Arnon, acervus tristitiæ; Galaad, acervus testimonii. Ab Aroer ergo; *quæ est super ripam torrentis Arnon*, etc. Quia omnis persona cujuslibet dignitatis fastu superbiæ vel pompa confidens mundana, cum persecutoribus qui variis tribulationibus Christianos angustiant; usque ad hæreticorum conciliabula, qui testimoniis Scripturarum depravatis contra Ecce-

A siam pugnant, sed resistere non valent, traduntur victi in manus sanctorum cum habitaculis suis.

CAPUT III.

VERS. 1. — *Itaque conversi.* Ad Og, qui est rex Basan, nec legatos dignantur mittere, nec transitum per terram ejus petere : continuo configunt cum eo, superantes eum et populum suum. Basan interpretatur turpitudine : merito ergo nec legati mittuntur ad gentem istam, nec transitus petitur; nullus enim transitus debet nobis esse, vel ascensus ad turpitudinem, quæ statim expugnanda, et omnino cavenda est. Og autem interpretatur conclusio; carnalia significat, quorum desiderio anima excluditur, et separatur a Deo. Adversus hæc sic est bellandum, ut nullum relinquatur vitium. Nullum enim oportet relinqui in regno turpitudinis; debent enim turpia resecurari, ut honesta et religiosa possint edificari. In regno Sehon vel Moab non hoc præcipitur. Forte enim ex illis aliquid nobis opus est, quo multiplex præsentis vitæ usus eget : alioquin deberemus exire de hoc mundo. De Basan vero, id est de turpitudine, nihil relinquimus, quia nihilo indigemus. Honestam etiam esse non potest, quod turpe est.

VERS. 4. — *Sexaginta.* Superiorem sensum confirmat. Sexagenarius quippe numerus, sicut senarius, perfectionem significat. Bene autem sexaginta urbes memorat vastatas in regione Og regis Basan, id est diaboli, qui est rex turpitudinis; quia perfecte omnium vitiorum delectationem destruendam esse significat. Argob אַרְגֹב, id est maledicta sublimitas, terrenam superbiam significat, quæ in filiis iræ regnat : destructis urbibus, viros ac mulieres ac parvulos dicit interfectos, jumenta et spolia direpta, quia, munitione diaboli superata, quidquid in carne nostra rebelle, quidquid lascivum senserimus cum parvulis cogitationibus, zelo Dei est conterendum; quidquid autem in simplicitate puri sensus, vel membrorum ornatu, servitio Dei aptum invenimus, reservare debemus.

VERS. 12. — *Terramque.* (GREG., lib. XXVII *Moral.*, cap. 10.) Sunt multi in Ecclesia, etc., usque ad vana scilicet desideria et irrationabiles animi motus.

Ruben et Gad. (RAB.) Ruben primogenitus Jacob, etc., usque ad sed cum ipsis mulieribus et infantibus contendunt transire et ad patriam pervenire.

VERS. 28. — *Præcipe Josue*, etc. Magna dispensatione Dei factum est, ne Moses, qui est typus legis, introduceret populum in terram promissionis, quia lex neminem ad perfectum adduxit; Josue autem typus Christi, qui salvator interpretatur (Christus enim populum suum salvavit), convenienter dux et princeps in terram promissionis introduxit.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Et nunc, Israel, audi præcepta et iudicia.* Non addetis. Docet normam æquitatis, et omnem hæresim percutit. Vetat enim rectæ doctrinæ aliquid pravæ intentionis addere, vel aliquid veritatis

tis subtrahere : via enim regia incedendum est, non A ad dexteram vel ad sinistram; unde : *Quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis (Ose. xiv)*. Similiter ait Joannes : *Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto; si quis diminuerit, auferet Deus partem ejus de libro vitæ (Apoc. xxii)*.

VERS. 7. — *Nec est alia, etc.* Non est alia natio tam grandis, dignitate, scilicet donorum, non multitudine populorum. Nec enim gens Judæorum numero vincebat alias gentes aut potentia, sed patrum prærogativa et dignatione divina.

VERS. 9. — *Quæ viderunt.* Visus inter omnes sensus obtinet principatum : ideo pro omni sensu ponitur.

VERS. 16. — *Sculptam similitudinem.* (Aug., quæst. 4 in Deut.) Forsitan his duobus vocabulis unam rem significavit, etc., usque ad quod de hominibus usitatum est.

VERS. 18. — *Qui sub.* (Aug., quæst. 5.) An aquam terram intelligi voluit, etc., usque ad et animalia terrena habere non posset.

VERS. 19. — *Quæ creavit.* (Aug., quæst. 6.) Non ita dictum est, etc., usque ad sed non cultum quem habita aliæ gentes.

VERS. 23. — *Sculptam similitudinem.* (Aug., q. 7.) Hic generaliter loquens similitudinem posuit, imaginem tacuit, quia si sit nulla similitudo, nec imago.

VERS. 26. — *Testes invoco hodie cælum, etc.* Μετονομασῶς per id quod continet id quod continetur significat.

VERS. 30. — *Novissimo autem.* Conversionem Israelis ad fidem Christi prænuntiat, ut postquam plenitudo gentium intraverit, omnis Israel salvus fiat.

VERS. 32. — *A summo cælo.* (Aug., quæst. 8.) Cur non dixerit similiter a summo terræ, etc., usque ad cum hoc de novissima electorum congregatione dicatur.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Audi, Israel, etc.* (Aug., quæst. 9 in Deut.) An ideo dictum est, etc., usque ad et videre, et audire, et memoria retinere?

VERS. 4. — *Facie ad faciem, etc.* (Aug.) Paulo ante admonere curavit, etc., usque ad quamvis aliqui hoc speraverint.

VERS. 5. — *Inter vos et Deum.* (Id., quæst. 10.) Tanquam Dominus esset in loco, etc., usque ad audiens de medio ignis vocem Dei dicentis decalogum legis.

VERS. 9. — *Reddens iniquitatem, etc.* (Isid.) Sunt qui ita edisserant, etc., usque ad sed sententiam diu differat.

His qui oderunt me, et faciens misericordiam in multa millia diligentibus me, etc. His scilicet, qui hæreditaria impietate Dominum oderunt. Perversum est enim peccata patrum filiis non peccantibus imputari, cum per Ezechielem dictum sit : *Filius non portabit iniquitatem, etc.* (Ezech. xviii).

VERS. 11. — *Non usurpabis nomen Domini Dei frustra, etc.* Primum mandatum ad Patrem pertinet quod dicitur in sequentibus : *Audi, Israel, Dominus*

Deus tuus unus est (Deut. vi); ut hoc scilicet audiens, unum Deum Patrem colas, non multos deos suscipias. Secundum pertinet ad Filium, de quo hic dicitur : *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, id est, non æstimes creaturam esse Dei Filium. Omnis enim creatura subjecta est vanitati, sed credas eum æqualem Patri, Deum deorum, Deum apud Deum, per quem omnia facta sunt. Tertium ad Spiritum, cujus dono requies æterna promittitur : quia enim Spiritus sanctus dicitur septiformis, ideo septimum diem sanctificavit Deus. In aliis enim diebus operum sanctificatio non nominatur, nisi in sabbato, in quo requievit Deus. Recte ergo hoc mandatum pertinet ad Spiritum : tum propter sanctificationis nomen; tum propter æternam requiem, ad donum sancti Spiritus pertinentem. Dicitur enim sic : *Memento ut diem sabbati sanctifices : sex diebus operaberis, etc.* In opere sex dierum, etc., videtur sex millium annorum operatio signari, in septimo tempus æternæ quietis, in quo post bona opera quies æterna promittitur. Quidquid ergo agimus, si propter futuram requiem facimus, sabbatum observamus.

VERS. 16. — *Honora patrem tuum et matrem, sicut præcepit tibi.* Post tria præcepta succedunt septem quæ ad proximum pertinent. Inter septem primum, sed in ordine omnium quartum est : *Honora patrem tuum, etc.* A parentibus enim homo oculos aperit, et vita hæc ab eorum dilectione exordium sumit : unde hoc mandatum, maximum et primum dicitur in altera scilicet tabula. Jubemur ergo parentes honorare, et officium pietatis et reverentiam eis exhibere; qui enim hoc parentibus non facit, quomodo faciet aliis? Quintum : *Non mæchaberis.* Id est præter legitimam uxorem nulli misceberis. Sextum : *Non occides.* Occidit etiam qui fame vel nuditate proximum mori videt, nec subvenit in quantum potest. Septimum : *Non furtum facies.* In quo omnem rapinam prohibet. Octavum : *Non falsum testimonium dices.* Crimen mendacii et falsitatis abominatur. Nonum :

Non concupisces uxorem proximi tui. In quo etiam adulterinam cogitationem interdicit. Decimum : *Non concupisces rem proximi tui.* In quo ambitionem et concupiscentiam percutit. Primum ergo prohibet subreptionem; secundum, errorem; tertium sæculi amorem; quartum, impietatem; quintum, fornicationem; sextum, crudelitatem; septimum, rapacitatem; octavum, falsitatem; nonum, cogitationem adulterii; decimum, cupiditatem mundi. Et notandum, quod sicut decem plagis percutiuntur Ægyptii, sic decem præceptis regitur populus Dei, et dæmones occiduntur.

VERS. 22. — *In duabus tabulis lapideis quas tradidit mihi.* (Isid.) Duo Testamenta, etc., usque ad sensibile scilicet et intelligibile.

VERS. 29. — *Quis det talem eos habere mentem?* Vult Deus intelligi gratia sua hoc beneficium concedi, ut in omnibus sit justitia Dei ex fide, non quasi propria ex lege, unde : *Auferam eis cor lapideum, et dabo cor carneum (Ezech. xxxvi)*, id est,

sensatum, caro enim sensum habet, lapis vero non habet; et alibi: *Idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non littera sed spiritu.*

CAPUT VI.

VERS. 5. — *Diliges Dominum.* (Aug., lib. 1 de *Doctrina Christiana*, c. 26, 27, 28.) Charitas non auferetur, etc., usque ad qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitate magis nobis conjuncti sunt.

(GREG., lib. VII *Moral.*, cap. 10.) *Diliges Dominum Deum tuum*, etc. Per amorem Dei gignitur amor proximi, etc., usque ad in bonis enim non agnoscitur amicus, et in malis non absconditur inimicus.

Triplicis naturæ est anima: ideo jubetur diligere tripliciter. Non vult Deus amorem suum partiri, ut simul diligamus Deum, et aurum, vel uxorem, vel filios. *Nemo potest duobus dominis servire* (Matth. vi), ipse super omnia diligendus, ejus dilectio præponitur.

VERS. 8. — *Et ligabis ea quasi signum.* Hoc Pharisæi male interpretantes, in membranulis decalogum (id est, decem verba) scribebant, et ligata in fronte portabant. Quod usque hodie faciunt Babylonii, ut putentur religiosi. Unde: *Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias* (Matth. xxiii).

VERS. 13. — *Per nomen illius jurabis.* (Aug., quæst. 12.) Permittuntur jurare per nomen Dei, etc., usque ad qui autem omnino non jurat, longe a perjurio est.

VERS. 16. — *Non tentabis Dominum Deum.* Deum tentat, qui habens quod faciat, sine ratione se committit periculo, exeriens utrum possit liberari a Deo.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Gentes multas.* Septem gentes sunt septem principalia vitia, quæ per Dei gratiam spiritalis miles exsuperans exterminare jubetur. Majoris numeri dicuntur, quia plura sunt vitia quam virtutes. In catalogo dicuntur septem nationes, in expugnatione sine numero ponuntur; sed, cum deleverit gentes multas coram te. Numerosior enim est, quam Israel, populus carnalium passionum, qui multiplicatur de septenario fomite vitiorum. De gastrimargia, comessatio, ebrietas; de fornicatione, turpiloquia, scurrilitas, ludicra, et stultiloquia; de philargyria, mendacium, fraus, furta, perjuria, turpis lucri appetitus, falsa testimonia, violentia, inhumanitas, et rapacitas; de ira homicidium, clamor et indignatio; de tristitia, rancor, pusillanimitas, amaritudo, et desperatio, et pigritia; de acedia, otiositas, somnolentia, importunitas, inquietudo mentis et corporis, instabilitas, verboritas, et curiositas; de cenodoxia, contentiones, hæreses, jactantia, et præsumptio novitatum; de superbia, contemptus, invidia, inobedientia, blasphemia, murmuratio, detractio, et alia plura. Hæc cum majoris numeri sint quam virtutes, devictis tamen principalibus omnes quiescunt, et perpetua nece delentur. Quod autem hæ pestes ro-

bustiores sint, in tentatione sentimus: fortius enim militat in membris nostris carnalium delectatio passionum, quam studia virtutum, quæ summa cordis et corporis contritione acquiruntur. Harum gentium regiones possidemus, cum Israelis exercitu, id est virtutibus vitia superamus. Ut in corde nostro locum fornicationis castitas obtineat; locum furoris, patientia; locum tristitiæ, salutaris lætitia; acedia locum incolat fortitudo; locum superbiæ, humilitas, sic singulis vitiis expulsis loco eorum regnent filii Israel, id est, animæ Deum videntes. Cum vero Abraham de futuris loqueretur Deus, non septem sed decem gentes numerasse legitur, quorum terra semini ejus promittitur, abjectis scilicet idololatris gentium, blasphemia Judæorum, errore hæreticorum, quibus ante notitiam Dei et gratiam baptismi, in spiritali Ægypto commorantur, subjecti sunt. Sed qui inde egreditur, et per gratiam Dei ad eremum spiritualem pervenit, ab impugnatione trium gentium liberatur, contra septem congregatur.

Hæthæum et Gergazum, etc. (HIERON. de *Nom. Hebr.*, tom. III.) Hæthæum, etc., usque ad id est, calcatum sive præsepe eorum.

Septem gentes. Abraham permissum est quod decem deleterentur: tunc enim decem erant, sed cum filii Israel transirent ad Jordanem, jam tres deletæ erant. Filii enim Loth deleverunt gigantes; filii Esau Horraos; Cappadocesve partem Hevæorum.

Et robustiores. Spiritales nequitie subtiliores sunt, et plus valent ad decipiendum, quam infirmitas hominum ad sustinendum.

VERS. 14. — *Sterilis.* Quædam steriles apud Judæos fuerunt, sed adeo pauca, ut ad comparationem secundarum viderentur nullæ.

VERS. 20. — *Insuper et crabrones*, etc. Non legitur alicubi in historia, quod crabrones vel vespas in hostes eorum Deus præmiserit. Sed per animalia aculeata timoris compunctiones designat, quibus hostes territos fugabat.

VERS. 22. — *Non poteris*, etc. Cavendum esse ostendit, ne forte, expulsis peccatis a carne nostra, insurgat spiritalis bestia, id est jactantia, superbia, vel vana gloria, quæ difficilius extirpantur quam carnalia vitia. Loth enim, qui in Sodomis continuit, in monte fornicatione pollutus est (Gen. xix). Expulso vitio statim virtus plantetur ne immundus spiritus redeat, et domum vacantem inveniat. (Matth. xii).

(RAB., GREG.) Quibusdam majora bona Deus dat, nec minora concedit, ut semper animus eorum habeat unde se reprehendat, et dum perfecti esse appetunt nec possunt, minime se extollant in his quæ habent, qui per se parva non habere valent. Hinc est quod fortes et potentes adversarios extinxit Philisthæos; et Chananæos diu reservavit, ut in eis erudiretur Israel habens contra quos pugnaret, ne de majoribus devictis sese extolleret. Eadem ergo mens pollet ex virtute, lassescit ex infirmitate, ut

dum quærit quod habere non valet, quod habet **A** humiliter servet. Superna quoque regio in civibus suis ex parte damna pertulit, ex parte fortiter stetit: ut electi angeli dum alios per superbiam cecidisse conspicerent, tanto robustius quanto humiliter starent. Sic in unaquaque anima agitur, ut maxima lucra conferant, aliquando minima damnant.

VERS. 26. — *Anathema.* Ἀπὸ τοῦ ἀναθίνααι, id est, a sursum ponendo, vel suspendendo, sicut donaria in templis suspendebantur, et ab eis qui dabant alienabantur.

CAPUT VIII.

VERS. 2. — *Quadráginta annis.* Ideo enim per quadráginta annos permisit eos affligi, ut cognoscerent quantæ fragilitatis essent.

Ut affigeret te. (Aug., quæst. 13.) Hic apertius dictum est, etc., usque ad quod si dixisset, intelligendum erat, cognita faceret.

VERS. 3. — *Manna.* Carnem Christi, qua refecti ad veram promissionis terram veniamus. Quadráginta annis manna comedimus, id est, toto tempore nostro, quod quatuor vicissitudinibus volvitur, Dominici corporis sacramento pascimur.

Non in solo pane vivit homo, sed in omni, etc. Spiritualis cibis commendatur, unde animæ in æternum victuræ satiantur. Manna de celo datum carnem Christi significat, qui ait: *Ego sum panis vitæ, hic est panis qui de celo descendit* (Joan. vi), quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. *Qui manducat hanc carnem, habet vitam æternam.*

Non in solo pane, etc. Significat geminam naturæ nostræ substantiam. Homo enim ex anima et corpore constat: corpus, quod ex terra est, terreno alitur cibo; anima vero vivit de verbo Dei; spiritum vero hominis vivificat spiritus Dei, si tamen homo est in corpore Ecclesiæ, id est Christi, et in fide Filii Dei. Ideo addit: *Vestimentum ejus vetustate non deficere*; quia novi hominis conversatio in novitate vitæ debet permanere, cujus pes non est subtritus, quia gressus operum ejus servatur illæsus: *Quia novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit* (Psal. i).

VERS. 11. — *Judicia.* Quæ per Moysen post legem datam diversis temporibus populo præcepta sunt, quæ in Exodo justificationes appellantur.

Et ceremonias. Circumcisionem, ritus sacrificiorum. Unde Ambrosius super Epistolam ad Romanos: *Triplex* (inquit) *lex est, prima pars de sacramento divinitatis; secunda congruit legi naturali, quæ peccatum interdicit; tertia festorum legis, id est, sabbata, neomeniæ, et circumcisio.*

VERS. 15. — *Ac dipsas.* Genus aspidis quæ Latine dicitur situla, quemcunque momorderit, siti perit; adeo parva ut cum caleat non videatur. Cujus venenum ante exstinguit, quam sentiat, nec tributiam sentit moriturus.

Mystice. Varii serpentes hæreses sunt inter se quidam diversæ, sed omnes mortiferæ.

CAPUT IX.

VERS. 5. — *Neque enim, etc.* (Aug., quæst. 14.) Isli sunt qui non meruerunt perire in deserto, etc., usque ad ubi illi exacerbaverunt Dominum, qui merito suo in terram promissionis introducti non sunt.

VERS. 10. — *Deditque, etc.* (Aug., quæst. 15.) In Exodo legitur quod tabulas Moysi Dominus dedit, etc., usque ad durat in sæculum.

CAPUT X.

VERS. 4. — *Scriptisque in.* (Aug. quæst. 14 in Deut.) In Exodo Moyses, etc., usque ad ipse autem adjuvat bonæ voluntatis arbitrium.

B VERS. 6. — *In Mosera, etc.* In libro Numeri in monte Hor mortuus scribitur, sed forsitan iocus est binomius. Beroth enim filiorum Jacan locus est in deserto, sicut Mosera, ubi obiit Aaron, sicut in libris locorum legitur. Et ostenditur usque hodie in decimo lapide urbis Petræ in montis vertice

VERS. 8. — *Tribum Levi.* Nisi per hanc significaretur omne regale sacerdotium, quod pertinet ad Novum Testamentum, non auderet homo dicere, qui de ea tribu non erat: *Pars mea Dominus* (Psal. lxxii); et alibi: *Dominus pars hæreditatis meæ, etc.* (Ibid., xv.)

VERS. 14. — *Cælum cæli, etc.* Quidam dicunt tres esse cælos, æreum, æthereum, et sidereum. Nonnulli septem, primum æreum, secundum æthereum, tertium olympium, quartum igneum, quintum firmamentum, sextum aqueum, septimum angelorum.

C VERS. 16. — *Circumcidite, etc.* Spiritalem circumcisionem significat, id est mentis custodiam, et veram abstinentiam. Quasi, cum luxuriam carnis exstinxeritis, etiam mentis superflua resecat. Circumcidendi sunt omnes sensus. Unde Moyses se incircumcisum labiis conqueritur; et Stephanus Judæis: *Incircumcisi, inquit, corde et auribus, etc.* (Act. vii). Vere ergo circumcisus est, qui *obturat aures ne audiat sanguinem, et claudit oculos, ne videat malum*; qui non delinquit in lingua, cujus cor non gravatur crapula et ebrietate, qui lavat inter innocentes manus suas, et ab omni via mala prohibet pedes suos; qui castigat corpus suum et servituti subicit, et omni custodia servat cor suum. Bina quoque circumcisione indigemus, ne ex his quæramus vanam gloriam, ne foris mundi, et intus immundi simus, et simulatæ sanctitatis pœnas sustineamus, sicut Sichimitæ qui patriarcharum circumcisionem imitati sunt, non Dei amore, sed ob causam luxuriæ: ideo nihil mercedis acquisiverunt, sed die tertia intra civitatis suæ ruinas perierunt. Tales enim in tempore resurrectionis evacuatis, quibus confidebant, virtutibus, in æternum moriuntur.

D VERS. 22. — *Descenderunt patres tui in Ægyptum.* Descenditur in Ægyptum: *Facilis est descensus Aærni.* In Jerusalem ascenditur, quia arcta est via quæ ducit ad vitam, et tendit in ardua virtus

CAPUT XI.

VERS. 10. — *De qua existi.* Mente, duce Moysē, id est docente lege terrenas voluptates despiciere, et terram promissionis duce Jesu intrare.

In hortorum. Quia carnales quique præsentem felicitatem et copiam rerum temporalium appetunt sibi multiplicare.

VERS. 12. — *A principio anni.* Ab initio scilicet bonæ voluntatis usque ad perfectionem boni operis cursum vitæ dirigit. *Deus enim est qui operatur in nobis velle et perficere pro bona voluntate (Philip. 11).*

VERS. 14. — *Temporaneam, etc.* Quia electis suis priore tempore legis intellectum contulit; serotinam pluviam tribuit, quia ultimo tempore incarnationis suæ mysterium patefecit nobis.

Et serotinam, etc. Quia novissima hora est, cum prædicatio ejus ad nos pervenit, qui dicit: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum (Psal. CXL).*

VERS. 20. — *Scribes ea super postes.* (Aug., quæst. 17.) Hoc secundum litteram an hyperbolica commendatio est, sicut multa dicuntur?

VERS. 29. — *Montem Garizim.* Garizim interpretatur Divisio vel Advena; Hebal, Vorago vetus interpretatur. Qui enim a vitis se separant, et se advenas et peregrinos in hoc mundo judicant, etiam æternam merentur benedictionem. Qui vero in voraginem veteris vitæ se præcipitant, carnalibus desideriis servientes, æternæ maledictioni subjacebunt.

CAPUT XII.

VERS. 6. — *Decimas et primitias, etc.* (Aug., quæst. 18.) Quærendum est quomodo jubeat decimationes omnium fructuum et primitiva omnium pecorum non manducari, nisi in civitate ubi templum erat, cum eas Levitis dari in lege præceperit.

VERS. 15. — *Cave ne offeras.* Occasionem amputat idolis sacrificandi. Ideo enim præcipit in templo et ad altare Domini hostias offerri, ut ubi integra est religio, ibi cultus congruus exhibeatur. Mystice autem innuit nullum munus acceptabile esse Deo extra catholicam Ecclesiam, hic enim est locus quem Deus elegit, ut poneret nomen suum ibi, et habitet in eo.

VERS. 16. — *Absque esu.* Homicidium prohibet. Sanguis pro anima ponitur, quia sedes animæ, id est humanæ vitæ, in sanguine est.

VERS. 17. — *In oppidis.* Id est, meritis tuis non assignabis, quæ divina largitate perceperis, non viribus tuis, sed Deo, cujus munere hoc habueris (Gal. vi).

VERS. 25. — *Hoc solum cave.* Ad litteram apostoli hoc præceperunt: Et in sanguine prohibetur homicidium, et odium fratrum. Qui enim odit fratrem suum homicida est (I Joan. 111).

Sanguis enim eorum. Quia aliquod vitale est in sanguine, et per ipsum maxime in hac carne vivi-

A tur, qui per omnes venas diffunditur: ipsum animam vocat, id est, corporis vitam, quæ morte finitur. Mystice autem innuitur, ut carnales homines a pristina conversatione discedentes, in unitate fidei et honorum operum sociantes, eorum errores in usum nostrum non convertamus; sed effundamus, id est, per confessionem prolatis terrenæ fragilitati deputemus, et quasi indignos viris spiritualibus abjiciamus.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *Si surrexerit.* Vult intelligi, ea quæ a divinis non secundum Deum dicuntur, etiamsi evenerint, non esse sic accipienda, ut fiant quæ ab eis prædicuntur, nec præter potestatem suam ostendit esse, quæ ita contingunt. Sed quare permittit supponit, ad cognoscendum scilicet quantum diligant Deum servientes ipsis, non illi qui omnia novit.

CAPUT XIV.

VERS. 1. — *Non vos incidetis.* Usque hodie multæ gentes incidunt se in funeribus mortuorum. Unde: *Non vos contristemini sicut et cæteri, qui spem non habent.* Hæc autem facere, eorum est qui desperant de resurrectione.

Nec facietis. Capilli capitis vestri numerati sunt (Matth. x), id est cogitationes, quas non oportet ab honestate capitis auferre et diabolo offerre, sicut quidam corporales capillos diabolo offerunt.

VERS. 3. — *Ne comedatis.* Animalia immunda sunt, sed quæ significando expriment, mores, scilicet hominum, et actus, et voluntates.

VERS. 5. — *Camelopardalum.* Qui a.ois maculis respersus, capite camelo similis, collo equino, pedibus bubalo, per cætera pardus: in Æthiopia nascitur.

Omne animal quod in duas. Illos recipit Ecclesia et membris suis incorporat, qui unguam findunt, qui discretionem boni et mali habere sciunt, et qui ruminant, id est meditantur in lege die ac nocte.

VERS. 6. — *Quod in duas partes.* Qui scilicet duo testamenta suscipiens firmo gradu justitiæ et innocentiae sese constituit.

VERS. 7. — *Camelum.* Judæum qui liquat calicem, et glutit camelum, qui litteram ruminat, sed non habet fissam unguam, quia a spiritu litteram non dividit, hi sunt scribæ et Pharisei.

Leporem. Per chærogyllum et leporem multitudinem significat Judæorum, utramque enim animal debile et infirmum.

Quia ruminant. Ruminant Judæi verba legis, sed unguam non dividunt, quia in Patrem et Filium non credunt, nec duo testamenta recipiunt. Quidam autem hæretici unguam findunt, sed doctrinam veritatis in ore non ruminant (Levit. xi).

VERS. 9. — *Hæc comedetis ex omnibus quæ veniuntur in aquis.* Per hæc gentiles intelliguntur, qui in aquis baptismi renascuntur.

Quæ habent vinnulas. Meditantes legem vitæ su-

blimis et cœlestis; quia ignorantia divinæ legis diu **A** cœlis, ut recipiantur in æterna tabernacula, ubi epulandum et lætandum cum amicis, id est sanctis et electis Dei.

VERS. 12. — *Et gryphem.* Quæ est quadrupes, capite et alis aquilæ similis, reliquo corpore leoni, et abundat in Hyperboreis montibus, equis maxime infensa et hominibus.

VERS. 15. — *Struthionem.* Qui a terra non levatur, sed sæcularibus negotiis implicatur.

Noctuam. Quæ in nocte acute videt, et non in die. Sicut: qui scientia legis gloriantur, et lucem Evangelii non capiunt.

Larum. Qui ut avis volat, ut aquatile natat, qui scilicet circumcisionem veneratur et baptisma. **Ta. B** libus Paulus ait: *Si circumcidimini, Christus vobis non prodest (Gal. v).*

Accipitrem, etc. Qui mansueti videntur, sed potentibus et avaris sociantur.

VERS. 16. — *Cygnum et ibin.* Hæ longi colli esse, et cibum de profundo terræ trahere dicuntur: nos autem debemus quærere panem qui de cœlo descendit, nec esse solliciti quid manducemus (*Joan. vi. Matth. vi*)

VERS. 17. — *Nycticoracem.* Quæ nocte repit et operatur, significans eos qui noctis operibus dedicantur, quæ sunt fornicatio, immunditia, idolorum cultus et similia.

VERS. 18. — *Upupam.* Quæ luctum amat. Sæculi **C** autem tristitia mortem operatur: *Nos vero debemus in Domino gaudere, in omnibus gratias agere (II Cor. vii; I Thes. v).*

Vespertilionem, etc. Quæ circa terram volat, et pennis ambulat. Nostra autem conversatio in cœlis debet esse (*Phil. iii*).

VERS. 21. — *Quidquid autem.* Mystice præcipitur ecclesiastico viro, ut se in sanctitate servet, et omnem peccati immunditiam devitet, peregrinum, id est, gentilem in suis sordibus remanere permittat.

Peregrino qui intra portas tuas est. Quasi paganus et hæreticis immunda relinque. Hinc dæmones in Evangelio permittuntur ire in gregem porcorum (*Matth. viii*), et dicitur: *Sine mortuos sepelire mortuos suos (Luc. ix).*

In lacte, mediocribus disciplinis, sed austerioribus, ut restaurarent amara quæ perdidit dulcia.

VERS. 22. — *Decimam.* Quasi, bona quæ facis secundum divinæ legis præcepta facias, et Domino separes, ut ad ejus laudem omnia facias.

VERS. 23. — *Primogenita.* Id est boni operis initia, quæ decimanda sunt, id est, Domino consecranda.

VERS. 24. — *Portare.* Quasi, qui longe sunt a perfectione sanctorum, nec possunt ascendere culmen virtutum, nec contemplationi vacare: quod possunt, agant humiliter, et devote, et faciant sibi amicos de mammona iniquitatis, et thesauros in

cœlis, ut recipiantur in æterna tabernacula, ubi epulandum et lætandum cum amicis, id est sanctis et electis Dei.

VERS. 26. — *Et emes ex eadem pecunia,* etc. Spiritualiter præcipitur, ut semper bonis operibus insistamus, quatenus post hanc vitam ad domum nostram, id est ad cœlestem patriam revertamur.

VERS. 28. — *Aliam decimam.* Extra illam, scilicet quam manducas cum tuis et Levitis, in loco quem elegerit Dominus.

VERS. 29. — *Venietque Levites.* Manifeste ostendit hanc decimam non esse ei qui offert communicandam, sed tantum illis quibus præcepit erogari, in quibus præcipue Leviten posuit.

CAPUT XV.

VERS. 1. — *Septimo anno.* In hoc capite pietas et dilectio commendatur, ut proximis misereamur, et premium a Domino exspectemus. Tempore enim suo metemus non deficientes, si, dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei (*I Tim. v*); unde: *Dimittite et dimittetur vobis, date et dabitur vobis (Luc. vi).*

Septimo anno. Quia in septiformi Spiritu remissio est. Omnes pene legis solemnitates in septenario numero sunt: sabbatum enim in die septima est; et Pentecoste finitis septem hebdomadibus; septimus quoque annus celebratur; et jubilæus septies septem annis succedit.

VERS. 3. — *A peregrino.* Licet sint omnes proximi nostri, maxime tamen illis misericordia impendenda est, qui Christi sunt nobiscum membra. *Qui enim habet substantiam mundi, et fratri indigeni non impendit, quomodo manet in eo charitas Dei? (I Joan. iii.)*

VERS. 6. — *Fænerabis.* Quasi: ditior eris omnibus gentibus. Ecclesia quoque abundat spiritalibus divitiis: ipsa docet, nec habet necesse doceri.

VERS. 9. — *Cave.* (*Aug., quest. 21.*) *LXX: Attende tibi ipsi, ne fiat verbum occultum,* etc.; usque ad si crudeliter cogitat illo tempore dandum non esse, quo dandum est?

VERS. 12. — *Cum tibi venditus,* etc. (*Isid.*) Si Hebræus puer in servitute devenerit, etc., usque ad scilicet peccatis in æternum serviemus.

Cum tibi venditus, etc. Hebræus transitor qui ad æternam scilicet patriam tendit, et de vitiis ad virtutes, de terrenis ad cœlestia transit; si talis se tibi vendiderit, id est magisterio tuo se addixerit, docebis eum, ut in præsentī vita studeat operari, ut ad requiem pervenire possit. Hoc est, sex annis serviet tibi, septimo dimittes eum liberum, nec vacuum abire patieris; quasi: æterna præmia et veram libertatem promittes ei in alia vita. Si autem dixerit, Nolo egredi, eo quod diligit te et domum tuam, id est si bona quæ fecit non pro æterna mercede, sed pro humana laude, quasi diligens præ-

sentem vitam fecerit, perforabis aurem ejus subula, id est mentem ejus terrore judicii; compunges in janua domus, quia judicium erit in hujus vitæ egressu et alterius ingressu, et serviet tibi usque in æternum, id est docebis eum si sæculum plus amaverit quam Deum, æternis suppliciis mancipandum.

(GREG., *hom. 3 in Ezech.*) Cum activa vita et contemplativa sit nobis ex Dei gratia, etc., usque ad ubi subula recusantis libertatem aurem perfodi præcipitur.

VERS. 19. — *De primogenitis.* (AUG., *quæst. 23.*) Primogenita dicit, etc., usque ad quia solus de substantia Patris, et æqualis et coæternus.

Sanctificabis Domino Deo tuo. Non tibi, sed omnium largitori: Quia omne datum optimum desursum est (Jac. 1). Quod autem leve in nostra cogitatione, vel maculosum in nostra conversatione, vel claudum in operum progressionem, vel cæcum ignorantia mentis aut aliqua parte deforme vel debile, non debemus Deo immolare, id est, imputare, sed nobis.

Non operaberis. (GREG., *lib. VIII Moral., cap. 34.*) In primogenito bovis arare, etc., usque ad deceptus animus non deprehendat quæ in eis sunt mala.

VERS. 16. — *Sin autem habuerit.* Sunt quædam opera quæ licet minus placeant Deo, prosunt tamen proximo; et si Deo offerri non possunt, comedi possunt. Cum enim Deo minus placeant pro fuscata intentione quam Deus intuetur, proximis tamen exemplo opitulantur. *Quasi caprea et cervo.* Caprea saltatim incedit, cervus inimicus est serpenti, et aspera et spinosa transiliens, montana transcendit, et ideo in bonam partem accipiuntur.

CAPUT XVI.

VERS. 1. — *Observa mensem novarum frugum.* Quia in eo manipuli spicarum, id est primitiæ, per sacerdotem offerebantur Domino.

Mensem primum, scilicet Hebræorum qui apud eos nisan נִסָּן, apud Græcos quoque ξάρδικος, apud Latinos Aprilis dicitur, in quo agnus paschalis occidebatur.

Eduxit te. Mystice. Nos quoque de Ægypto hujus mundi liberati, novam hominem induti, in novitate vitæ ambulemus, primitias bonorum operum consecrantes, et phase, id est, transitum bonum celebrantes, ut, relicta Ægypto, ad terram promissionis veniamus.

VERS. 2. — *Et de bobus in loco.* (AUG., *quæst. 24.*) Boves addit, cum de ove tantum præceperit, quam jussit accipi ex ovibus et hædis vel capris, vel propter Christum, qui secundum carnem ex justis fuit et peccatoribus. Non enim ait ex ovibus vel capris, sed ex ovibus et capris, licet proprie non intelligatur ovis ex capris, ne Judæi dicerent subaudiendum esse caprum. Quare ergo additi sunt boves? an propter alia sacrificia, quæ diebus azymorum sunt immolanda?

VERS. 3. — *Panem fermentatum.* Corruptam doctrinam vel veterem conversationem, unde: *Epulemur in azymis, non in fermento veteri,* etc. (I Cor. v).

Septem. Toto tempore præsentis vitæ. Sicut iiii septem diebus azyma comedebant, sic nos pure et simpliciter septem diebus hujus vitæ conversemur, quibus quotidie agnus occiditur, et pascha celebratur, si innovati nihil ex veteri corruptione retinemus. Quid enim est aliud fermentum, quam naturæ corruptio? Fermentatum enim recedit a naturali dulcedine, et corrumpitur adulterino rancore.

VERS. 4. — *Non apparebit.* *Epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae,* etc. (I Cor. v), quasi: relinquit veterem hominem, et induite novum.

B *Non remanebit.* In hac vita omnia sacramenta Dominicæ incarnationis perscrutanda, et cuncta præcepta ejus implenda sunt (Ephes. iv), antequam mane, id est finis sæculi, adveniat.

VERS. 5. — *Non poteris.* In una domo agnus paschalis editur, et in uno loco phase immolatur, id est in catholica Ecclesia: extra illam non recte pascha celebratur. Vetat celebrare mysteria Christi in conventiculis hæreticorum.

VERS. 6. — *Vespere ad solis.* Novissima ætate mundi, quando verus Sol in passione occubuit, et Ægyptiacam captivitatem solvit, cum pascha nostrum immolatus est Christus.

VERS. 7. — *Vades in tabernacula.* Peracto servitio Domini mane resurrectionis transibimus in æterna tabernacula, ut quiescamus ab omni labore, lætantes de percepta retributione.

VERS. 8. — *Die septima.* Æterna requie, quam septenarius significat: propter sabbatum ubi nullus labor, nulla operandi ratio.

VERS. 9. — *Septem hebdomadas.* In Levitico plenus. Numerabis ergo ab altero die sabbati septem hebdomadas plenas ad alteram diem exultationis hebdomadæ septimæ.

(AUG., *quæst. 23.*) *Septem hebdomadas,* etc. Si ab universo populo hæc Pentecoste jussa est observari, nunquid omnes credendum est uno die falcem jussos mittere in messem? Si autem sibi quisque observat istam quinquagesimam, dinumerans ab illo die quo falcem mittit, non una est universo populo. Illa vero una est quæ computatur ab immolatione paschæ usque in diem datæ legis in Sina.

Nos quoque celebramus Pentecosten, id est, adventum Spiritus sancti, qui est digitus Dei, quo scripta est lex in tabulis.

VERS. 13. — *Solemnitatem.* Qui ut tabernaculo, præsentem mundo utitur, festivitatem agere, et lætari in eo potest, propter futuri expectationem: *Quia si terrena domus hujus habitationis dissolvatur, habebit domum non manufactam in cælis* (I Cor. v).

Quando. Consummata perfectione omnium bonorum et multarum collectione virtutum, lætandum et exultandum esse cum amicis significat. Cum exultabit quisque de percepta retributione *qui hic largus*

fuert in munere, tunc vere tabernaculorum solem-
nitas agetur, non mutabilium scilicet, sed æternorum,
unde: *Ut recipiant vos in æterna tabernacula*
(*Luc. xvi.*)

VERS. 16. — *Masculinum.* Non femineum; nihil enim molle, fragile et infirmum in nostra conversatione debet esse: fortia quæque a nobis exigit Deus (*Exod. xxiii, xxxiv; Eccli. xxxv.*) Si autem in fide Trinitatis Patris et Filii et Spiritus sancti æternæ mercedis respectu tempore præsentis vitæ bonis operibus insudamus, masculinum in conspectu Domini statuimus.

In omnibus. Ut advenientes undique statim in introitu, paratos inveniant, a quibus justa judicia accipiant.

VERS. 19. — *Oculos sapientum.* Apud homines, non apud Deum, quibus dicitur: *Væ qui sapientes estis in oculis vestris* (*Isa. v.*)

VERS. 20. — *Iuste.* (GREG., lib. x *Moral.*, cap. 19.) Injuste quod justum est exsequitur, qui ad defensionem justitiæ non virtutis æmulatione, sed amore præmii temporalis excitatur, et justitiam quam præterdit, vendere non veretur. Juste ergo justum exequi est in assertione justitiæ ipsam justitiam quærere: *Sunt viæ quæ videntur hominibus justæ*, etc. (*Prov. xiv.*) Et: *Væ qui justificatis vos coram hominibus* (*Luc. xvi.*)

VERS. 21. — *Non plantabis.* Ocasionem idololatriæ amputat. Solebant enim gentes immolare, et in delubris statuas adorare.

Lucum. (ISID.) Nemus, frondentes arbores infructuosæ, etc., usque ad nec permittit fictionem falsitatis vel erroris veritati catholicæ sociare.

CAPUT XVII.

VERS. 2. — *Cumque reperti fuerint.* Lex errorem et idololatriam maxime detestatur: maximum enim scelus est honorem Creatoris impendere creaturæ; quod faciunt gentiles, vel mali catholici, qui, licet ab Ecclesia non recedant, tamen magis inveniuntur per diversa vitia servire diabolo, quam per bona opera militare Deo. Hos lapidibus jubet obrui quos irrevocabilis sententia damnandos esse prævidit.

VERS. 6. — *In ore duorum aut trium testium.* Attestatione scilicet legis prophetarum et Evangelii, secundum illud: *Sermo quem locutus est, ipse judicabit eum in novissimo die* (*Joan. xii.*) In titulo quoque crucis tres linguæ testantur Christum esse regem Judæorum: Hebraica, Græca et Latina (*Joan. xix.*)

Nemo occidatur. Tanta concordia est Veteris ac Novi Testamenti, ut neutrum sine altero sit.

In humano judicio primum divinæ Scripturæ auctoritas requirenda est.

VERS. 81. — *Si difficile.* Sacerdotes Ecclesiæ Dei instruit, ut judicia ecclesiastica secundum potestatem sibi a Deo datam reverenter agant, et juste discernant, non ad libitum suum, sed secundum legis decretum, ne suscipiendo personam mutant sententiam.

VERS. 11. — *Juxta.* Nota, non dicitur tibi, ut obedias, nisi juxta legem docuerint, unde: *Supra cathedram Moysi sederunt scribæ et pharisæi* (*Matth. xxiii.*)

VERS. 12. — *Sacerdotis imperio.* Christi qui est sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, qui vicarios sibi substituit, quibus ait: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit*, etc. (*Luc. x.*) Jure ergo damnationis sustinet sententiam, qui contemnit divinitatis potentiam.

VERS. 14. — *Cam ingressus fueris terram*, etc. (AUG., *quæst. 26.*) Quæri potest cur displicuit populus Deo, cum regem desideravit, cum hic inveniatur esse permissus? Sed intelligendum est merito non fuisse secundum voluntatem Dei, quia hoc fieri non præcepit, sed desiderantibus permisit. Verumtamen præcepit ne fieret alienus, sed frater ex eodem populo indigena non alienigena. Quod autem ait: *Non poteris*: intelligendum est, non debebis.

Constituam super. Habitatores terræ constituunt sibi regem contra Dei sententiam.

VERS. 17. — *Non habebit*, etc. (AUG., *quæst. 27.*) Manifestum est Salomonem hoc præceptum transisse, etc., usque ad perveniat ad alienigenas.

Neque argenti. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra (*Matth. vi.*)

VERS. 19. — *Legetque.* Nota quanta assiduitate legere debent sacerdotes, cum assidue legant reges. Lectio ipsa lux est et vita, unde: *Verba, quæ ego loquor vobis, spiritus et vita sunt* (*Joan. vi.*)

VERS. 20. — *Superbiam.* Quasi, sciat se esse fratrem. Unum patrem Deum omnes habemus, cui dicimus: *Pater noster, qui es in cælis*, etc. (*Luc. xi.*)

Superbiam. Benedictio est regnare super Israel, scilicet regnando facere Israel, scilicet Deum videntes.

CAPUT XVIII.

VERS. 1. — *Non habebunt.* Et in Veteri et in Novo Testamento ministris altaris præceptum est de oblationibus et decimis vivere, nec terrenis possessionibus acquirendis concessum est inhiare: Unde: *No lite possidere aurum neque argentum*, etc. (*Matth. x.*) et post pauca: *Dignus est enim operarius cibo suo* (*I Cor. ix.*) Et alibi: *Qui altario serviunt cum altario participant* (*Num. xviii.*) Non enim oportet, ut qui semper astare debet officio divino, inhiat terreno lucro, cui Deus hæreditas est. Quid ergo deesse potest illi qui omnia habentem habet.

VERS. 2. — *Hæreditas.* Pro operatione bona, ut quod mente conceperit, opere probet, unde: *Cæpit Jesus facere et docere* (*Act. i.*)

VERS. 3. — *Dabunt.* Quia in corporalibus solatiis et spiritalibus emolumentis devote doctoribus nostris communicare debemus, unde: *Communicet is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omni opere bono* (*Gal. vi.*)

Ventriculum. Venter receptaculum ciborum, omnes hominum labores, et momentanea gula blandimenta sunt, quorum finem condemnat: et ventibus

Deo sacratis ostendit totum quod voramus in successum projici, unde : *Esca ventri, et venter escis : Deus autem et hunc et hanc destruet.*

VERS. 4. — *Primitias.* Primitias frugum laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.

VERS. 6. — *Si exierit.* Quasi urbem et domum deserit, qui gratis Deo servit, et sine sumptu Evangelium ponit.

VERS. 8. — *Excepto.* (Aug., *quæst.* 38.) Quod LXX, etc., *usque ad eum servari oportet quod parentibus exhibitum est.*

VERS. 9. — *Quando ingressus.* (Aug., *quæst.* 29.) Quoniam portentorum inspectores interdiciuntur, etc., *usque ad sic illæ inspectiones prodigorum a significationibus miraculorum discernendæ sunt.*

VERS. 10. — *Ariolos.* Qui circumeunt aras nefandis precibus, et divinationem in extis animalium quærent.

Auguria. Quasi avigeria, quæ in vocibus avium gerantur. Vel avigaria, ab avium garritu.

VERS. 11. — *Pythones.* Ventriloquos, de quorum ventre dæmones loquuntur, a Pythone sic dictos, id est Apolline, quem deum divinationis credebant esse.

VERS. 15. — *Prophetam de.* Licet historialiter de prophetis accipi possit, qui post Moysen in populo Israel repleti sunt Spiritu Dei, melius tamen de Domino prophetarum accipitur, de quo turbæ ab ipso satiatae dixerunt : *Hic est vere propheta qui venturus est in mundum* (Joan. vi). Et alibi : *Propheta magnus surrexit in nobis* (Luc. vii).

CAPUT XIX.

VERS. 2. — *Tres.* Fidem, spem et charitatem, ad quas omnes poenitentes debent confugere.

Tres civitates refugii ultra Jordanem constituit Moyses homicidis qui non sponte homicidium commiserunt, alias tres circa Jordanem jubet separari (Num. xxxv; Josue. xx), mystice insinuans quod ante perceptionem baptismi, qui vult a peccato salvari et ab hostibus spiritualibus liberari, sanctæ Trinitatis fidem debet sincera mente confiteri, et post baptismum in fide, spe et charitate viriliter operari. Sicque religiose conversans in mundo, qui senario conditus est numero, post perfectionem bonorum operum requiem æternam expectat in sabbatismo.

VERS. 3. — *In tres.* Ut qui salvandus est facilius evadat. Prædicatores quoque verbo et exemplo debent peccatoribus consulere et æqualiter in tota terra Ecclesiæ fidem Trinitatis omnibus insinuare, ut viam veritatis et portam fidei agnoscant patere sibi, et se merito damnandos si intrare noluerint.

Sed abiisse. Exemplo enim ostendit qualis homicida salvandus sit.

(GREG., *Past.* part. II, cap. x, tom. III.) Ad silvam cum amico imus, etc., *usque ad quæ non malitiose perpetratur.*

(AMBR., *lib. de Fuga sæculi*, cap. 2.) Congruè

provisum liquet, etc., *usque ad percussus Levitico gladio moriatur sensus carnis, ut vivat anima vestra.*

VERS. 9. — *Addes tibi.* In libro Jesu Nave, sex civitates refugii decernuntur talibus homicidis (Josue xx). Cades in Galilæa montis Neptali, Sichem in monte Ephraim, et Cariatharbe, quæ est Hebron, in monte Juda. Et trans Jordanem Bosor de tribu Ruben, et Ramoth in Galaad de tribu Gad, et Gailon in Basan, de tribu Manasse.

(AMBR., *ubi supra.*) Sex autem civitatum refugia sunt, etc., *usque ad vel interdictorum declinatione veneremur.*

VERS. 11. — *Si quis autem odio habens proximum.* Qui malitia aliquem percutit, et in mortem animæ ducit, reus est æternæ mortis, unde : *Si quis scandalizaverit unum de pusillis qui in me credunt, etc.*

Et alibi : *Qui odit fratrem homicida est, et non habebit vitam æternam* (Matth. xviii; I Joan. iii). Hic ab altari divellitur, tanquam sacramentis Dominicis indignus, nec veniam nisi per condignam poenitentiam promeretur. Qui autem non sponte occidit, habet urbes refugii, Ecclesiam scilicet catholicam, ubi se angustia poenitentia coercens, per omne tempus presentis vitæ bonis operibus studeat, et si spera in morte summi pontificis, scilicet Redemptoris sui, posuerit, tandem merebitur salvari.

Qui fraternum odium retinet in corde, non potest fructuosam poenitentiam agere, nec Deum sibi placare.

VERS. 14. — *Non assumes et transferes terminos, etc.* Unde : *Ne transgrediaris terminos quos posuerunt patres tui* (Prov. xxii), id est, præcedentium patrum regulas et definitiones vivendi.

VERS. 15. — *Non stabit testis unus.* Hoc etiam historialiter servare debemus. Et contra impios vel hæreticos, cum testimoniis Scripturarum indigemus, duos testes, id est, Vetus et Novum Testamentum adhibemus, vel tres, id est, Evangelium, prophetas, apostolum, et sic stat verbum.

VERS. 21. — *Animam pro anima.* Qui enim animam errare fecit, venia dignus non est.

Dentem pro dente (Exod. xxi; Lev. xxiv; Matth. v). Verborum virtutem. Dentes enim verba significant secundum illud : *Filii hominum, dentes eorum arma* (Psal. lvi). Et alibi : *Dentes ejus lacte, id est lege, candidiores* (Gen. xxix).

Manum, etc. Operationem, ut ea, scilicet, sunt ei utilia aut nociva quæ in alio pervertit.

CAPUT XX.

VERS. 1. — *Quia Dominus.* Mystice. (Aug., *quæst.* 30.) LXX : *Quoniam Dominus, etc., usque ad ut etiam ipsos acturos ostenderet.*

VERS. 5. — *Quis est homo.* (Id., *quæst.* 31.) Non est melior in bello qui jam ædificia dedicavit, etc., *usque ad sed hæc instituta sunt propter virorum animos explorandos.*

Quis est homo. (Isid.) Docet non posse quemquam professionem contemplationis vel militiæ spiritualis

arripere, etc., usque ad : ut ei placeat cui se probavit A (II Tim. II).

Melius est professionem vel persecutionem devitare, quam in ea succumbere. Ad disputationem quoque contra hæreticos venire non debet, nisi doctus et perfectus, ne scandalizet alios superatus.

VERS. 16. — *Nullum omnino permittes.* Nulli vitio in nostra conversatione parcendum, ne coram oculis Domini voluptatibus corrupti et abominabiles appareamus, et exsultantes inimici de ruina nostra dicant : *Euge, euge animæ nostræ, devorabimus eum* (Psal. XXXIV).

CAPUT XXI.

VERS. 1. — *Quando inventum, etc.* Cadaver, corpus sine anima, et anima sine Deo, qui est ejus vita. *In terra quam Dominus Deus tuus daturus est tibi, hoc est in Ecclesia. Cædis reus, actor seditionis; Majores natu, vita et sapientia majores. Judices, id est sacerdotes, quorum officium est de singulis judicare, id est, discernere. Metientur a loco cadaveris, id est, cum summa discretionem investigabunt actorem seditionis. Tollent vitulam de armento, id est, carnem Christi, quam de patribus sumpsit. Quæ non traxit jugum, quia peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. Nec terram scidit vomere* (I Petr. II), nullam scilicet seditionis maculam admisit.

Et ignorabitur cædis reus. Diabolus qui invisibilis, et ideo ignorari dicitur, scitur enim quia misit in cor, ut traderet eum Judas (Joan. XIII).

Majores natu, etc. Apostoli et doctores qui Scripturæ attestacione perceperunt nullam nationem sic promptam ad cædem ut Judæorum gentem, qui et prophetarum et Domini sanguinem fuderunt.

VERS. 4. — *Et ducent eam ad vallem asperam, etc.* Mortem scilicet despectam et turpissimam, unde : *Morte turpissima condemnemus eum. Quæ nunquam arata est* (Sap. II), quia mors Christi absque culpa fuit. *Nec sementem recepit* (Math. XIII), id est, zizania peccati, quæ inimicus homo superseminavit. Possumus per vallem asperam gentilitatem accipere, quæ aspera erat; saxosa, quia saxa adorabat; in qua cæsa est cervix vitulæ, quia pro salute gentium mors Christi celebrata est. Cervix robur carnis quod in morte deposuit. *Lavabunt manus super vitulam, id est, purgabunt opera per passionis Christi confidentiam.*

VERS. 6. — *Lavabuntque manus suas, etc.* Id est, opera sua in passione Christi demonstrabunt esse munda. Licet enim ejusdem passionis sacramenta quotidie iterentur, ab omni tamen fraude Judæorum corda et opera habent mundissima.

VERS. 8. — *Propitius esto.* Pro officio suo benedicunt populo, ut non reddatur vindicta pro scelere, sed salus pro redemptione.

VERS. 10. — *Si egressus fuerit ad pugnam.* (Isid.) Dicant Judæi, quomodo hæc servant? quid causæ sit mulierem decalvari et ungues circumcidi? quid si sine capillis et unguibus inventa fuerit?

VERS. 11. — *Mulierem pulchram.* Sicut Paulus qui de Menandro sumpsit : *Corrumpunt bonos mores colloquia mala* (I Cor. XV). Et de Arato : *In ipso vivimus, movemur, et sumus : ipsius enim et genus sumus* (Act. XVII).

Alii putant hanc mulierem specie decoram significare rationabilem disciplinam apud Gentiles inventam : ab ea enim oportet recidi omnem superstitionis immunditiam, ut ad studium veritatis assumatur. Nihil enim mundum habent disciplinæ gentilium, quia nulla apud eos disciplina est, cui non sit aliquid immunditiæ vel superstitionis admistum.

VERS. 13. — *Uno mense, id est, triginta diebus, ut post fidem Trinitatis et opus legis, mereatur Ecclesiæ sociari ; ter enim decem triginta efficiunt.*

Et postea. Cum nec in capite, id est sensibus, nec in manibus, id est operibus, aliquid superfluum aut immundum erit.

VERS. 15. — *Si habuerit homo uxores duas, etc.* Christus sibi duas uxores, populum scilicet Judæorum et gentium, conjugii copulavit nomine. Odiosa est synagoga, semper contentiosa, dura cervice, incircumcisa corde; dilecta gentilis Ecclesia. Sed non potest filium dilectæ præferre filio odiosæ, id est Ecclesiam de gentibus et filios ejus præferre apostolis et aliis primitivis, qui sunt filii synagogæ. Agnoscit odiosæ primogenitum, dat ei duplicia, quia primitivis synagogæ filiis dedit legem et prophetas, et notitiam nominis sui, et primo eis Evangelium prædicavit. Hic enim est primogenitus liberorum ejus.

Unam dilectam. Animalitatem, quæ dulcis videtur et delectabilis : omnia voluptuosa cupit et nullo mœnore afficit.

Alteram odiosam. Rationalitatem, quæ non indulget corpori, nec servit voluptati, sed abdicat occulta dedecoris.

VERS. 16. — *Primogenitum.* Apostoli et apostolici viri, qui locum primogeniti obtinent, quorum Ecclesia sequitur auctoritatem.

VERS. 17. — *Sed filium.* Hoc ad litteram faciendum est, ne sequatur quis animi sui motum, vel amorem, vel odium, sed naturam.

Cuncta duplicia. Apostoli cuncta duplicia susceperunt, qui doctrina et operatione præditi sunt.

Alii dabit ut vivat, non ut abundet, sicut Abraham filium ancillæ super nationes præfecit : filio Saræ, non solum temporalia, sed spiritualia accumulavit (Gen. XII).

VERS. 18. — *Si genuerit. Melior est obedientia quam victimæ, et auscultare magis quam offerre adipem arietum, quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, etc.* (I Reg. XV.) Inobedientem ergo filium et vitiosum Moyses jubet obrui lapidibus : Evangelium quoque duris increpationibus, quasi lapidibus tales arguit : *Genimina viperarum, quis docebit vos fugere a ventura ira* (Luc. III)?

VERS. 22. — *Appensus.* Cruciatum ejus videato populo, unde : *Peccantes coram omnibus argus, ut ceteri metum habeant* (II Tim. V).

VERS. 25. — *Non permanebit.* Hoc est non debet A relinqui in eadem damnatione, sed revocari doctorum exhortatione, ut nulli, dum vivit, reconciliatio negetur.

Non permanebit. Non est de die in diem differenda poenitentia, sed statim agenda, ut per poenitentiam infructuosam ab oculis Dei abscondantur delicta, unde: *Beati quorum tecta sunt peccata (Psal. xxxi).*

Maledictus a Deo. (Aug., lib. xiv contra Faustum.) Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Gal. iii). (Adam namque in ligno prævaricationis corrui: ideo sibi et posteris suis maledictionem meruit, de qua dicit: Maledictus omnis qui pendet in ligno.) Maledictam namque, id est, execrabilem et turpissimam mortem suscepit.

(Id., ubi supra, cap. 3, 4.) *Maledictus a Deo est qui pendet,* etc. Quidam hæretici ad calumniam passionis Christi hanc sententiam transferunt, etc., usque ad bene ergo maledictum dicitur, quod odit Deus, hoc pendit in ligno.

Contaminabis. Poenitentiae lacrymis fetorem peccatorum abluere debemus, ne aliis scandalum et nobis germinet cruciatum.

CAPUT XXII.

VERS. 1. — *Non videbis.* Moraliter. Frater tuus doctor Ecclesiae, cujus discipulum vel doctum, qui significatur per bovem, vel indoctum, qui significatur per ovem, si videris errare, noli negligere, sed exhortare ut fratri, id est, magistro possis reconciliare. *Duc in domum tuam (I Cor. xi)*, id est, adhibe curam. *Et si non est propinquus,* id est Ecclesiae tuae, sed alterius doctor.

VERS. 3. — *Similiter.* Gentili, scilicet, cuius utilitatem et immunditiam non debemus despiciere.

Vestimento. Plebe qua ornatur doctor. Ad litteram quoque omnia hæc et similia servanda sunt.

VERS. 5. — *Non induetur mulier,* etc. (Aug., quæst. 32.) Alia editio, etc., usque ad non debet aliquid femineum vel molle in doctrina sua habere.

Mulier. Cujus naturaliter diversus color, motus incestus, vires, cui non permittitur docere, nec dominari in virum, nec usurpet officium prædicandi (I Cor. xiii).

Contra naturam est virum muliebria facere, comam crispare, torquere capillos, unde Apostolus: *Vir, si comam nutrierit, ignominia est illi.* Mulieri autem capilli pro velamine dati sunt; non ergo induetur vir veste feminea, operatione scilicet fluxa et dissoluta.

(Rab.) Per viam inus, etc., usque ad sed ex ea allegoricam sensum in mente retinemus.

VERS. 8. — *Domum novam,* id est Ecclesiam.

Murum tecti, id est virtutum custodiam.

Ne effundatur sanguis in domo tua, hoc est ne alio peccante reus tenearis.

(Greg., lib. viii Moral., cap. 39.) *Ne effundatur.* Per incuriam atque desidiam. Unde qui virtutes sine

humilitate congregat, quasi pulverem in ventum portat.

VERS. 9. — *Vineam,* doctrinam, vel plebem doctoribus commissam, ubi vinum spiritualis gratiae abundare debet.

Altero semine, id est hæretico. Semen bonum verbum Dei; semen nequam quod inimicus seminavit (Matth. xiii): cavendum ergo ne immisceatur aliquid erroris, et corrumpatur semet Dei.

VERS. 10. — *Non arabis.* (Isto.) In bove et asino arat, qui recipit Evangelia cum Judæorum observantia, quæ præcessit in umbra. In bove quoque bene operantium vita, in asino stultorum socordia: quasi, fatuum sapientem in prædicatione non socies, ne per eum qui rem implere non valet ei obsistas qui prævalet. Stultus vero et sapiens bene conjunguntur, ut unus præcipiat et alter obediat, non ut æquali potestate verbum Dei amittent.

Allegorice lineis vestibibus lanam vel purpuram miscet, qui inordinate vivit, et profectionibus diversi generis, ut si sanctimonialis habeat ornamenta uxoris, vel uxor gerat speciem virginis. Hoc autem figurabatur in vestibibus, quod nunc declaratur in moribus.

VERS. 12. — *Funiculos.* Ad differentiam scilicet, sicut signum circumcisionis Israelitas separat a cæteris. Superstitiosius vero magistri captantes auram populi, et lucra ex mulierculis, dilatabant fimbrias et eis alligabant spinas, ut vel ambulantes vel sedentes pungerentur, et sic ad serviendum Deo monerentur, unde: *Dilatant phylacteria sua et magnificant fimbrias.*

VERS. 13. — *Si duxerit.* (Aug., quæst. 33.) Apparet quomodo subditas viris feminas, etc., usque ad qua fuerat alter plectendus.

VERS. 15. — *Pater et mater ejus.* Doctores Ecclesiae qui quasi pater et mater fovent plebem: patres auctoritate, matres pietate.

VERS. 18. — *Et verberabunt.* Non mirum, si vir, qui falso accusat, jubetur cædi, et multam reddere; puella vero, si culpabilis sit, lapidari: quia per feminam initium peccati, quæ virum seduxit et dupliciter peccavit, prius in Deum, postea in virum, vir tantum in Deum

VERS. 19. — *Centum siclis,* etc. Perfectione doctrinæ et sollicitudinis, quam impendat subjectæ plebi, vel poenitentiae. Centenarius enim perfectus est, quinquagenarius poenitentiae consecratus.

VERS. 23. — *Si puellam virginem desponderit.* In hoc capitulo, sicut in duobus præcedentibus et duobus succedentibus, corporalem condemnat fornicationem.

VERS. 26. — *Nihil patietur.* Sed ad inceptam fidem revocabitur per gratiam baptismi liberata ab hostibus.

VERS. 29. — *Non poterit.* (Aug., quæst. 34.) Merito quæritur utrum ista poena sit, ut non eam possit dimittere per omne tempus, quam inordinate et illicite violavit; si enim intelligimus eam non posse, id est non debere dimitti per omne tempus, quia uxor effecta est, occurrit quod Moyses permi-

sit dare libellum repudiū et dimittere. In his autem A quæ illicite vitiant noluit licere, ne videatur ad ludibrium fecisse, et potius fluxisse quod eam duxerit. Hoc quoque de illa iussit, cui vir calumniatus fuerit de virginalibus non inventis.

VERS. 30. — *Non.* Pater noster Christus est, cuius Ecclesia uxor est; non licet homini dignitatem istius sponsi transferre in se, nec sponsam ejus violare, ut amorem ejus commulet in se, ex dono virtutum vel ex prædicatione laudem suam quærendo non Dei; cui dicere convenit: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam (Psal. ciii).*

CAPUT XXIII.

VERS. 1. — *Non intrabit.* Omnes qui molliter vivunt, nec virile opus perficiunt, non possunt permanere in congregatione sanctorum nec digni sunt introitu regni cælorum, quod violentiam patitur, et violenti dripiunt illud.

Manser. Degener sensu vel moribus; vel quem hæreticorum pravitas in perceptione sacramentorum degenerem fecit; vel ritus gentilitatis aut Judaismi maculavit. Is in Ecclesiam recipietur, cum integra fide decalogum legis secundum Evangelii institutionem servaverit, et carnalem conversationem Spiritu sancto roboratus abdicaverit; unde: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata (Matth. xix).* Et alibi: *Ego sum ostium: per me si quis intrat, salvabitur (Joan. x).*

VERS. 3. — *Ammonites et Moabites.* (Aug., *quest. 33.*) Alia editio, etc., usque ad feminis imputaverunt, quas conservare maluerunt.

Moabites. Hæreticos semper ab Ecclesia esse pelendos significat, quasi, *Hæreticum hominem post unam et alteram correctionem devita.*

VERS. 4. — *Quia noluerunt nobis occurrere cum,* etc. Tradunt Hebræi quod hæ gentes propinquæ sibi exentibus de Ægypto occurrerunt cum pane tantum, cum scirent nos in deserto maxime siti laborare, et ideo huic maledictioni subjecti sunt.

Mystice designant hæreticos, qui fugientibus de Ægypto hujus mundi ad veram terram promissionis offerunt panem pollutum, non aqua sapientiæ dulcoratum, et ideo ab Ecclesia alienati sunt.

VERS. 5. — *Vertitque.* Quia sæpe persecutio causa majoris prosperitatis est. *Quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (Rom. viii).*

VERS. 7. — *Non abominaberis Idumæum.* Idumæus sanguineus vel terrenus carnem (cujus est terrena materia) significat: Ægyptius, id est tenebrosus, corpus morbidum. Carnem nostram non debemus abominari, sed fovere et necessaria illi præbere, curam tamen ejus in desiderijs non facere: Frater, inquit, tuus est, quia ex carne sumus et anima. Ægyptium, id est corpus non abominemur, in cuius terra advenæ fuimus; anima enim, quæ cælestem habet originem, quasi advena moratur in corpore, unde Apostolus: *Dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino (II Cor. v).* Qui nati fuerint ex eis, etc., id est paulatim fient spirituales.

Per Idumæum et Ægyptium significatur præsens vita, cui quamvis renuntiantes Ægyptiam terram, id est conversationem pristinam et concupiscentiam mundi declinemus; dum tamen hujus mundi necessitatibus subdimur, non omnino Ægyptiam nationem exstinguimus: sed quodammodo separati, quotidiano victu et vestitu contenti sumus; tertia generatione in Ecclesiam intrabunt, quia sæcularis potest sanctis Dei conjungi, cum perfecte in Patrem et Filium et Spiritum sanctum crediderit, vel cum spe, fide, et charitate ornatus fuerit.

VERS. 9. — *Quando.* Spirituales Christi milites instruit, quibus alibi dicitur: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinat (I Cor. ix).*

Si. (Aug., lib. de bono conjugali, cap. 20.) Multa ponit lex in sacramentis et umbris futurorum, etc., usque ad non quia corpus mortuum peccatum est, sed significat peccatum animæ a justitia desertæ.

Mystice (GREG., lib. ix *Moral.*, cap. 40.) *Si fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus,* etc. Nocturnum somnium tentatio occulta, etc., usque ad et ad fidelium merita reparatur præsumenda.

VERS. 12. — *Habebis.* Corporalem enim munditiam diligit Deus: ideo præcepit nihil fœdum remanere in castris.

Mystice. (GREG., lib. xxxi *Mor.*, cap. 32.) *Habebis locum,* etc. Naturæ corruptibilis pondere gravatæ et nostræ mentis utero quædam cogitationum superflua quasi ventris gravamen erumpunt. Sed portare sub balteo paxillum debemus, ut ad reprehendendos nosmetipsos semper accincti acutum circa nos stimulum compunctionis habeamus, quod terram nostræ mentis pœnitentiæ dolore confodiat, et quod a nobis fetidum erumpit, abscondat.

VERS. 13. — *In balteo.* Balteo enim renes accinguntur, ideo per balteum, malæ voluntatis contritio designatur, unde Job: *Balteum regum dissolvit, et præcinxit fune renes eorum (Job. ii).*

Humo operies. Terrena fragilitate considerata, sordes debemus operire.

VERS. 15. — *Non trades servum (Aug., quest. 36.) LXX: Non trades puerum domino suo qui appositus est tibi a domino suo.* Non quod dominus eum apposuerit, etc., usque ad hoc explanat dicens: *In vobis habitabit in omni loco ubi placuerit ei (I Reg. xviii).*

VERS. 37. — *Non erit meretrix.* (Aug., *quest. 37.*) LXX: *Non erit meretrix,* etc., usque ad unde quid nobis videretur, ibi tractavimus.

Non offeres mercedem prostibuli. (Aug., *quest. 38.*) LXX: *Non offeres,* etc., usque ad dicendum fuit, quod Domino abominatio sit.

Pretium canis, rapacis. Dona iniquorum non probat Altissimus. *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris (Eccli. xxxiv).*

VERS. 19. — *Non fœnerabis fratri tuo.* Usuram et avaritiam removet, et charitatem impendere jubet.

Et pecunia, quæ ad usuram dari prohibetur, quia

vitium cupiditatis est exigere velle, quod cognoscis A
te non commodasse. Hanc Dominus habuit, et inde
pauperibus erogandam tradidit, et nos ad liberalita-
tem largitatis invitavit. Altera est quam ad usuram
dare debemus; unde: *Nonne oportuit te pecuniam
committere nummulariis ut ego veniens exigerem quod
meum est cum usura? (Matth. xxv).*

VERS. 20. — *Sed alieno.* Infideli vel iniquo cui
pecuniam damus ad usuram, cum pro verbo prædi-
cationis exigimus fidem, pœnitentiam et operationem
bonam.

VERS. 21. — *Non tardabis reddere.* Unde Salomon:
*Ruina est homini post vota tractare vel tardare
(Proverb. x).*

VERS. 24. — *Ingressus vineam proximi.* In ecclesia
aterius episcopi, potest alter aliquos corrigere vel B
confirmare, totam plebem non licet ei regere, vel
magna negotia tractare.

Foras. Extra ecclesiam hanc gratiam efferre non
licet, quia in una domo carnes agni edi jubentur.

VERS. 25. — *Si intraveris.* Sunt quædam loca Scri-
pturæ quæ historialiter fidem imbuunt, quædam mor-
raliter sanctam conversationem instruunt: quædam
non secundum historiam, sed secundum allegoriam
veneranda mysteria ostendunt. Cautè ergo in segete
proximi intrandum est, ut discernendo carpas cib-
um, non præcipitandum succisæ messis incurras
iudicium.

CAPUT XXIV.

VERS. 1. — *Si acceperit.* (RAB. in Deut., tom. II.)
Homo uxorem accepit, etc., usque ad tanquam indig-
na et errore polluta abominabilis permansit; unde:
*Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quo-
niam, etc. (Act. XIII).*

(AUG., lib. 1 de sermone Domini in monte.) Multæ
erant in lege causæ dimittendi uxores, etc., usque
ad ut qui habent uxores, sint quasi non habentes
(I Cor. vii).

Scribet. Ad durtiam cordis vestri scripsit Moyses
præceptum istud, malens scilicet indulgere dissidium,
quam committi homicidium.

VERS. 4. — *Ne peccare.* Polluit terram suam, qui
concupiscentiis carnalibus inquinat corpus suum.
Ideo necesse est ambitionem præsentis vitæ citius
domari, ne valeat dominari. Et cum terrena actio se-
mel fuerit repulsa, non est repetenda: ne post ter-
gum respiciat, qui in aratro manum posuerat. D

VERS. 5. — *Cum acceperit.* Quasi, quicumque car-
nalibus desideriis se obligat ad regimen Ecclesiæ,
et ad spiritalem militiam se non habilem esse cogno-
scat: *Quia nemo militans Deo implicat se sæcularibus
negotiis, ut ei placeat cui se probavit (II Tim. II);*
unde: *Nemini cito manum imposueris.*

(ISID.) Tollit molam superiorem qui peccatum
fienti dicit: Non habebis veniam de commissis. Tol-
lit inferiorem qui peccatum palpando dicit: Age
maia quantum vis, Deus pius est et ad veniam pa-
ratus; utiliter utraque mola habetur. si spes sit cum
emendante formidine, et formido cum spe.

(GREG., lib. XXXIII Moral., cap. 16.) *Non accipies
loco pignoris inferiorem, etc.* Accipere aliquando
offerre dicimus, etc., usque ad et incassum metuit
qui non confidit.

VERS. 7. — *Auferes.* (AUG., quæst. 39.) Assidue
hoc Scriptura dicit, etc., usque ad quod exponens
ait: *Qui furabatur jam non furetur (Ephes. IV).*

VERS. 8. — *Plagam lepræ.* Nota propter peccatum
hanc infirmitatem hominibus accidere, sicut Ozia
qui sacerdotium usurpavit.

VERS. 10. — *Cum repetes.* (AUG., quæst. 41.) Ad
opus misericordiæ pertinet ut pignorum in domum
non intret, etc., usque ad non habens ubi dormiat.

*Nonne. Qui Evangelium annuntiat, de Evangelio
vivat (I Cor. IX). Dignus est enim operarius mercede
sua (Luc. X).*

VERS. 16. — *Non occidentur.* (AUG., quæst. 42.)
Etiam lex dicit, etc., usque ad non tres vel quatuor
intelligi voluit.

VERS. 17. — *Non pervertes.* (AUG., quæst. 43.)
LXX: *Non declinabis iudicium advenæ et orphani et
viduæ. Non pignorbis vestimentum viduæ.* Cur non
ait, etc., usque ad continentia in eis laudatur, non
desolatio commendatur.

Viduæ. Vidua anima ante diabolo juncta, cui con-
versæ fidei vestimentum non est auferendum.

VERS. 19. — *Non reverteris.* Invidendo gentibus,
qui sunt advenæ testamentorum Dei.

VERS. 20. — *Si fruges collegeris.* Etsi superbi col-
ligant et improbi, ille misericordiam facit qui hoc
animo dimittit, ut egentes habeant. Præterea cum
hæc populo præcipiuntur; qui non indigent, admo-
nentur ne ista quærant. Si autem quæsierunt, tan-
quam prædones pauperum iudicandi sunt.

Vineam tuam. Vineam de qua colligitur vinum,
quod lætificat cor hominis (Psal. ciii).

CAPUT XXV.

VERS. 1. — *Si fuerit causa.* (AUG., quæst. 45.)
LXX: *Si autem fuerit altercatio inter homines, etc.,
usque ad sic et peccata quæ non in Deum, sed in ho-
minem videntur admitti, quædam sunt digna morte,
quædam verbere.*

VERS. 3. — *Quadragenarium.* Quadragenarius de-
nario quater ducto perficitur. Nos vero de quatuor
elementis secundum corpus consistimus: præcepta
decalogi per denarium accipiuntur. Jubet ergo iudi-
cium vel vindictam, in qua carnis peccatum plecti-
tur, secundum præcepta ordinari, et omnia præce-
pta in decalogo vult intelligi.

(ISID.) In quadragenario hoc tempus figuratur, etc.,
usque ad illic sine peccato invenimur.

VERS. 4. — *Os bovis triturantis.* (ISID.) In bove vita
operantium exprimitur, de quo dicitur: *Dignus est
enim operarius mercede sua (Luc. X).* Vult ergo Scri-
ptura præstari carnalia iis a quibus accipimus spiri-
tualia. qui occupati in doctrina non possunt sibi pro-
videre necessaria.

VERS. 5. — *Quando.* (AUG., quæst. 46.) LXXI

ante habitaverunt fratres, etc., usque ad aut adoptio fecit alterum patrem quem posset habere Joseph.

VERS. 5. — *Mortuus fuerit.* Passus est et ascendit in cœlum adhuc synagoga sterili permanente.

Sed accipiet, etc. Qui regere valet, cui nolenti in faciem mulier expuit. Qui enim donis spiritalibus non curat prodesse aliis, hujus etiam bonis Ecclesia exprobrans quasi in faciem jactat salivam.

VERS. 9. — *Calceamentum.* De quo dicitur : *Calceati pedes in præparatione Evangelii pacis (Ezech. vi).* Si ut nostram, sic curam proximi gerimus, utrumque pedem calceamento munimus; qui vero suam cogitans utilitatem proximorum negligit, quasi unius pedis calceamentum cum dedecore amittit.

De pede, id est mercede prædicationis privatam ostendit. Doctorum enim pedes calceati sunt, quia exemplis præcedentium patrum muniti gressus prædicationis eorum imitati sunt. Utrouque pede calceatus est, qui sibi et aliis prodest.

VERS. 11. — *Et unus contra alterum.* Catholicus hæreticusque quorum perpetua contentio, quia dispar intentio : alter enim falsitatem, alter defendit veritatem, et resistere oportet errori, ne sibi stultus sapiens videatur

Miseritque. Per falsam ignominiam vel actionem abominandam voluerit catholici conversationem maculare vel doctrinam diffamare.

Verenda. Infirmiora membra Ecclesiæ, scilicet volent blandiendo decipere vel insultando deridere.

VERS. 13. — *Non habebis in sacco.* In Levitico idem interdicitur. Salomon quoque ait : *Pondus magnum et pusillum, et mensuræ duplices, immundæ sunt apud Deum (Prov. xx).*

(*ISID.*) *Non habebis in sacco.* Spiritualiter quoque studendum est, ne diversa pondera in corde habeamus, id est, distinctionis regulam nobis molientes, eos quibus verbum Dei prædicamus districtioribus præceptis quasi gravioribus ponderibus obruamus. Quod cum facimus, diverso pondere præceptorum Domini mercedem frugemque appendimus, unde : *Abominatio est Domino pondus duplex (Prov. xx).*

VERS. 17. — *Memento quæ.* Tradunt Hebræi quod leprosos et semine fluentes, et alios extra castra positos interfecerit Amalec, et hos dicunt esse extremos agminis Domini. Amalec lingens sanguinem. Hi sunt dæmones qui nobis per baptismum de spiritali Ægypto exeuntibus adversantur, et in virtutibus extremos, et in itinere hujus vitæ lassatos peccata suggerendo student occidere. Hos cum Dominus facultatem dederit, omnino debemus subvertere et suggestiones eorum omni modo ejicere atque delere, ne si aliquas reliquias, sicut Saul, cœrvaverimus, quasi inobedientes cum eis subvertatur.

CAPUT XXVI

VERS. 1. — *Cumque intraveris, etc.* Sicut Israelitæ

in terra promissionis suas primitias jubentur offerre pro gratiarum actione, quia erepti sunt de Ægypto, sic nos per spiritalem Jordanem, id est baptismum, terram Ecclesiæ intrantes ponamus in cartalo conversationis nostræ primitias operationis bonæ, et offeramus Deo in altari fidei catholice, ut sacerdos noster Christus suscipiat, ibique confiteamur Domino dicentes quod Syrus, qui interpretatur sublimis, vel humectans, id est diabolus, persequebatur patrem nostrum, id est protoplastum, ut deceptum per superbiam, gulam et avaritiam, paradisi possessione privaret, unde exsul in Ægypto hujus mundi peregrinatus est in parvo numero, quia multi idololatriam secuti sunt, et pauci fideles remanserunt. Sed postquam lege data plures surrexerunt, scientiam et fidem unius Dei accipientes, afflixerunt eos Ægyptii, id est dæmones, onera peccatorum gravissima imponentes. Sed respexit Deus humani generis afflictionem et laborem, et misit Filium suum, qui manus ejus et brachium dicitur, ut eriperet de potestate tenebrarum, et transferret in regnum lucis. Sic tradidit nobis terram lacte et melle manantem, id est, potentem Ecclesiam, ubi lac innocentie et favus doctrinæ, unde nutriantur parvuli, et mel dulcis et multiplicis sapientie, unde satientur perfecti.

VERS. 10. — *Quam Dominus Deus dedit, etc.* Quasi non offero nisi quod dedit : omne enim bonum a Deo est.

Domini Dei tui. Qui quasi sub oculis servabit, et reddet in illa die justus iudex.

VERS. 11. — *Epulaberis, spiritali convivio, de quo dicitur : Comedite, amici, et inebriamini, charissimi (Cantic. v).*

Et Levites, verus Dei minister assumptus ex hominibus, et constitutus pro hominibus in his quæ ad Deum sunt.

VERS. 12. — *Quando compleveris :* hoc legis implisse Tobiam, sed qui longe erant a templo tertio anno collectas trium annorum decimas dabant pauperibus et Levitis qui secum morabantur.

CAPUT XXVII.

VERS. 2. — *Lapides.* Doctores debent omnem asperitatem deponere, et ideo splendidi apparere habentes legem scriptam in cordibus suis.

VERS. 4. — *Quando ergo.* (*ISID.*) Quomodo hoc factum fuerit, etc., usque ad qui altaris constructione digni sunt.

Qui juxta montem Garizim incedunt electi ad benedicendum, figurant eos qui non metu pœnæ, sed cœlestis promissionis amore succensi, veniunt ad salutem. Qui juxta montem Hebal incedunt, in quo maledictiones prolatae sunt; hi sunt qui non amore benedictionum vel promissionum, sed suppliciorum timore, legis præcepta faciunt. Omnes autem circa arcam incedunt, quia ab Ecclesiæ sinu non recedunt. Sed nobiliores, qui ex charitate, quam qui pœnæ timore serviunt. Solus vero Jesus potest hu-

jusmodi mentes cognoscere, et alios in monte Garizim ad benedicendum, alios in monte Hebal ad maledicendum statuere, non ut maledictionem accipiant, sed ut maledictiones scriptas et peccatoribus constitutas caveant, et timore supplicii poeniteant.

VERS. 13. — *Et pronuntiabunt.* Quia sacerdos verbum instanter et valenter populis prædicare debet, ut sciant, si mandata Dei præterierint, quæ pericula maneant; si obdierint, quæ sequantur beneficia, scilicet in præsentī vita solatium, et in futura præmium æternum. Maledictiones autem et benedictiones historialiter pertinent ad eos qui felicitatem terrenam amant vel infelicitatem formidant. Sed maxime Christianis cavendum, ne per inobedientiam spiritualium patiantur penuriam; perfectis enim viris terrenorum sæpe contingit indigentia, cum semper adsit virtutum copia, unde: *Usque in hanc horam esurimus et sitimus et nudi sumus*, etc. (I Cor. iv).

Maledictus. Non solum idololatria simulacrorum prohibetur, sed omnis hæreticorum error. Hi enim artifices vanitatis et superstitionis dogmatis, qui de corde suo, quos volunt, fingunt sibi deos.

VERS. 16. — *Omnis populus.* Omnes debent laudare bona, et detestari mala, tam prælati quam subditi.

VERS. 17. — *Maledictus qui transfert terminos.* Hic est qui non contentus fide catholica et doctrina, superstitiones et sectas inducit.

VERS. 20. — *Maledictus qui dormit cum.* Omnis incestus abominatio est, sed specialiter hæreticos atque schismaticos percutit, qui sponsam Christi (qui omnium pater et creator est) errore corrumpunt. Tropologicè vero prohibet ne quis actionem pravam patris sui imitando diffamet, et ignominiam ejus revelet.

VERS. 21. — *Maledictus.* Maledictus est, qui gentiliū stultitiam sequitur. Vir aut mulier, non per fragilitatem, sed perseveranter tali commistione inherens, reus est mortis.

VERS. 22. — *Dormit*, id est maculat, prave docendo, aut prava exempla demonstrando, alterius animam. Pater enim noster unus est Deus, et mater Ecclesia, nos autem omnes fratres aut sorores sumus.

VERS. 23. — *Cum socru sua.* Socrus, pravæ actionis concupiscentia, quia omnis peccati concupiscentia mater est. Diligenter ergo attendamus ut concupiscentiæ resistamus, ne cupita impleamus.

VERS. 24. — *Maledictus.* Quocumque modo hominem occidere peccatum est. Mirum ergo videtur quare maledictum tantum dixit, qui clam percussit. Sed forte clam percutere est corde odisse, unde: *Qui odit fratrem suum, homicida est* (Joan. iii). Et alibi: *Ne oderis fratrem tuum in corde tuo* (Lev. xix).

VERS. 26. — *Maledictus qui non permanet.* Hæc sententia generaliter et præterita et præsentia et dicenda legis mandata complectitur, tanto gravior quanto generalior. Quis enim potest sine transgress-

sione omnibus sermonibus legis permanere, cum et Paulus dicat: *Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt?* (Galat. iii.) Nemo hanc maledictionem evadere potuit, nec legislator, nisi Christus, unde: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum*, etc.

CAPUT XXVIII

VERS. 1. — *Si autem audieris.* Sicut inobedientibus prædicat maledictiones et supplicia, sic obedientibus promittit benedictiones et præmia.

VERS. 4. — *Fructus ventris.* Diversos ordines notat subditorum. Alii enim doctoribus corporalia præbent adjumenta; alii laborare possunt quod sibi fuerit præceptum; alii simplicitate contenti per innocentiam vitæ student Deo placere: unusquisque proprium donum habet ex Deo.

VERS. 5. — *Benedictæ reliquæ.* Bonæ intentionis præmium, etsi voluntas non habeat effectum, quia *pax hominibus bonæ voluntatis*, etc. (Luc. ii.)

VERS. 6. — *Ingrediens.* Ingreditur ille per ostium, qui per fidem catholicam quam juxta voluntatem Dei intus meditatur et tractat: egreditur quando idem coram hominibus ad laudem Dei manifestat.

VERS. 7. — *In conspectu tuo.* Ut gaudeas: *Lætabitur justus cum viderit vindictam* (Psal. lviij).

VERS. 8. — *Benedicetque.* Bonis operibus tribuens incrementum et felicem successum.

Cælum. Prophetas et apostolos, de quibus dicitur, *Cæli enarrant gloriam Dei*: quos Dominus aperit, cum per eos doctrinæ abundantiam tribuit, ut carnalium corda hoc imbre irrigata proferant germina bonorum operum.

Fœnerabis. Id est tanta erit abundantia tibi, quod poteris dare pecuniam gentibus, illis vero non tanta. Vel, doctrina ecclesiastica intelligitur.

Fœnerabis gentibus. Fœnerat Ecclesia gentibus multis, quando divina charismata expendit nationibus. Nec stœnus accipit, quia non præsentem remunerationem, sed futuram inquirat. Excellit enim omnibus, et caput est orbis, non cauda. Semper supra est, et non infra; quia licet pressuras et persecutiones malorum in mundo patiat, fortior tamen adversariis est, fide et virtute præeminet universis. Unde, *constituit te Dominus in caput*, etc.

VERS. 14. — *Non acculeris.* (Aug., *quest.*, 48.) LXX: *Non præteribis ab omnibus verbis, etc., usque ad nec propter ista colendi sunt.*

VERS. 15. — *Quod si audire nolueris.* Sicut custodientibus mandata promittit benedictionem, sic negligentibus pronuntiat maledictionem.

VERS. 22. — *Percussit te Dominus.* (Aug. in *Enchirid.*, cap. 98.) Quis tam impie desipiat, ut dicat Deum malas hominum voluntates, quas voluerit, quando voluerit, ubi voluerit, in bonum non posse convertere? Sed cum facit, per misericordiam facit: Cum non facit, per judicium non facit, *qui cui vult miseretur, et quem vult obdurat*,

Et aere corrupto. Vita polluta ex carnali im-

munditia. Carnalis vita polluta ex carnali immunditia. Carnalis vita per aerem exprimitur, quia aeris spiramine humanum corpus vivificatur.

VERS. 23. — *Sit cælum.* Elementa, quibus fructus nutriuntur, comparat durissimis metallis, quia peccata hominum commutant ordinem rerum, et quæ ad solatium condita sunt humano generi, unde: *Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos.*

Cælum est æneum prævaricatoribus legis, cum nullam a sanctis doctoribus mererent clementiam, sed durissimam disciplinam, quoniam ipsi non cor carneum et mollem animum, sed lapideum habent et ferreum. Sicut duro populo lex in lapide dabatur, ut ex munere acceptor figuraretur.

VERS. 24. — *Det Dominus imbrem terræ tuæ pulverem:* quasi, sicut pulvis et cinis non faciunt fructum, sic doctrina tibi infusa non excitet gemina virtutum, sed æternum prænuntiet interitum. Pulvis enim honorum operum sterilitatem, cinis designat combustionem; quia paleæ peccatorum comburentur igni inextinguibili.

VERS. 25. — *Et dispergaris.* Sicut Judæi captivati per latitudinem orbis dispersi sunt quia contra Deum collecti sunt, sic generatio malorum a spiritibus immundis dispersa per pœnarum genera perturbatur, unde: *Inimici tui peribunt et dispergentur omnes qui operantur iniquitatem (Psal. xci).*

VERS. 27. — *Percutiat te Dominus ulcere Ægypti.* Ulcera dolorosa et purulenta malitia. Vesicæ, inflata superbia. Scabies et prurigo, ira fervida et furoris insaniam. Hæc in præsentem congrua pœna peccatis infligitur: post hanc vitam (quod signatur in posterioribus) fetorem scelorum in æternis cruciatibus sustinebunt.

Percutiat te Dominus. Hæretici et schismatici clarescente Evangelio in toto orbe erroris cæcitate involuti, amentiam suam exercentes catholicæ fidei contradicant. Ideo Ecclesiæ calumniam sustinent et a veritate opprimuntur.

Amentes et cæci fuerunt, cum Christi miracula videntes, in Beelzebub ea fieri dicebant, et Christum Deum esse negabant (*Matth. vii*), nec veritatem videbant, id est intelligebant.

VERS. 29. — *Et palpes.* Tenebræ factæ sunt cum crucifigeretur Jesus usque in horam nonam, sicut tenebræ erant in cordibus Judæorum.

Non dirigas: nec Christo prædicante crediderunt, nec per pœnitentiam dirigi voluerunt.

VERS. 30. — *Uxorem accipias, et alius, etc.* In uxore plebs hæreticis sociata accipitur, cum qua diabolus fornicatur, dum in errorem seducitur. Animalia hæreticis rapiuntur, cum subjecti ab eis liberantur: cum ipsi vita et doctrina privantur. Substantiam quoque, quam Judæi sibi docendo et scribendo singulariter præparaverunt, Ecclesia sibi convertit in usum.

VERS. 33. — *Fructus terræ tuæ.* Tota cæremoniarum utilitas ad Ecclesiam translata est. Hæc abundantia fruitur, Judæi egestate percunt, unde per

A Isaiam dicitur: *Servi mei comedent, et vos esurietis (Isai. lxxv).*

VERS. 35. — *In genibus et in suris.* Fortitudinem, scilicet et stabilitatem auferat. Vel in genibus percussatur, cujus novissima opera dauntur.

A planta pedis. Sicut ab initio prævæ voluntatis usque ad perfectionem operis malitiam exercuisti, unde *a planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas (Isai. i).* Hoc in ultima captivitate completum est.

VERS. 36. — *Ducetque te.* Hæretici vel mali catholici, qui contemnunt præcepta Dei, a dæmonibus et vitis variis captivantur. Sicut servus, ita et dominus, et rex sicut populus, magister sicut discipulus.

Et regem. Osee regem Samaritæ Salmanasar rex Assyriorum cum decem tribubus duxit in captivitatem: Nabuchodonosor, Joachin, et Sedeciam regem Juda cum populo captivavit.

VERS. 38. — *Sementem, etc.* Nobis quoque cavendum est, ne perdamus panem qui confirmat cor hominis, et vinum quod lætificat, et oleum quod exhilarat faciem.

VERS. 43. — *Advena.* Aperte significatur abjectio Judæorum et electio gentium, unde: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus, et alibi: Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi.*

(RAB. in Deut., tom. II.) *Advena qui tecum versatur, etc.* Creator omnium per incarnationis suæ mysterium, etc., usque ad et sanguinem testamenti pollutum duxerit.

VERS. 66. — *Et erit vita.* Nihil pejus inter maledicta, quæ Judæis merito superbiæ acciderunt, quam videre vitam suam, id est Filium Dei pendentem, et non credere ei. Maledicta autem cum ex prophetia dicuntur: non de malo voto sunt, sed prædicuntur. Potuit autem sic sonare Judæis: Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ, id est inter minas et dolos hostium vitam tuam videbis pendere ex incerto.

CAPUT XXIX.

VERS. 1. — *Hæc sunt verba, etc.* (AVG., quæst. 49 in Deut.) LXX: *Hæc sunt verba testamenti, etc., usque ad ad Abraham de circumcissione vel ad Noe.*

VERS. 3. — *Tentationes magnas, etc.* (AVG., quæst. 50.) *Et non dedit Dominus Deus vobis cor scire, etc., usque ad quoniam judicia Dei quamvis occulta, tamen justa sunt.*

VERS. 6. — *Panem non comedistis, etc.* (AVG.) Hinc apparet Israelitas, etc., usque ad principium belli, sed principium vini.

VERS. 18. — *Ne forte sit.* (AVG., quæst. 52.) LXX: *Nunquid aliquis est inter vos, etc., usque ad non conjugem sibi concupiverat alienam.*

VERS. 19, 20. — *Ebria sitientem, et Dominus, etc.* Id est, ne quis plenus malitia et idololatria seducat eum, qui sinit discere et scire veritatem, sicuti faciunt hæretici.

CAPUT XXX.

VERS. 11. — *Mandatum hoc, quod ego, etc.* (Aug., *quest. 54.*) LXX: *Quia mandatum hoc, etc., usque ad sine qua si foris manibus fiant, et in corde non fiant, præcepta Dei non implentur.*

VERS. 14. — *Juxta te est sermo, etc.* Id est mandata Dei moderata et contemperata sunt humanis viribus. Potest hoc de incarnatione Christi accipi, qui assumpta humanitate super terram visus est, et inter homines conversatus.

CAPUT XXXI.

VERS. 7. — *Vocavitque.* Verba Moysi ad Josue significant quod Christus terram viventium singulis secundum propria distribuit merita, et omnia promissa Dei impleat. Ipse enim introducit populum in terram promissam. Eo namque duce cœlestem ingredimur patriam, qui ait: *Nemo venit ad Patrem nisi per me* (Joan. xiv). Et: *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo* (Joan. iii); qui enim unitur et per ipsum ascendit.

VERS. 10. — *Post septem annos.* In quibus præsens vita signatur, quæ septenario numero volvitur; vel tempus veteris legis propter sabbatum. Post septem ergo annos in anno remissionis lex in conventu legi præcipitur: quia completa legis observantia, lex spiritualis succedit. Unde: *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere, etc.* (Ephes. iv).

VERS. 24. — *Postquam ergo scripsit Moyses.* Deuteronomium commendatur Levitis, quia Evangelium Christi per verorum sacerdotum ministerium in memoria reconditur Ecclesiæ, quæ est arca Domini, ubi cœlestes thesauri reconduntur. Ibi duæ tabulæ testamenti, libri scilicet legis et Evangelii. Ibi urna quæ continet manna, id est caro Christi, in qua cibus vitæ æternæ; ibi virga Aaron, quæ fronderat, quia ibi sacerdotium Christi, quod manet in æternum, vel, in perpetuum, ut sit ibi contra te in testimonium. Verba legis custodientibus sunt ad salutem, contemptoribus in testimonium contumaciæ et inobedienciæ: unde: *Est qui accusat vos, Moyses, in quo speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis et mihi forsitan: de me enim ille scripsit* (Joan. v); et alibi: *Sermo quem ego locutus sum, ipse judicabit* (Joan. xii).

VERS. 30. — *Locutus est ergo Moyses.* Verba Moysi non simpliciter sunt accipienda, quia secundum historiam Israelitis largitori Deo ingratis exprubat perfidiam, et allegorice sanctam instruit Ecclesiam, et ad morum honestatem provocat per tropologiam. Servanda est ergo in historia veritas, in allegoria mysteria, in tropologia disciplinæ utilitas, ut sic ad cœlestem theoriam provehamur. Notandum quoque quod dicitur: *Locutus est Moyses verba carminis hujus, etc.,* ut qui Deum ore laudat, opere non contradicat. *Non est speciosa laus in ore peccatoris* (Eccli. xiii).

A

CAPUT XXXII.

Audite, cœli. In principio maxima elementa in testimonium vocat, ut si mandata neglexerint, eorum testimonio convictos puniat.

Hebraice *samaïim* (סמים), id est cœli., quod est plurale et masculini generis, sed voluit singulariter intelligi, sicut singulas civitates Thebas et Athenas dicimus.

Audite, cœli. (RAB.) Audiant cœli allegoriam, terra historiam.

CAPUT XXXIII.

VERS. 1. — *Audite, cœli, etc.* Quidam cœlum et terram quasi animata ad audiendum provocari putant, secundum illud: *Qui respicit terram et facit eam tremere* (Psal. ciii), cum hoc Dei potestatis sit, non eorum intelligentiæ.

VERS. 2. — *Concrescat.* Doctrinam legis pluvie et rori comparat, quia a fidelium cordibus germina spiritalis fructus exigit. Hæc enim sunt ager et vinea Dei. Tale est illud Isaie: *Quomodo descendit imber, et nix de cœlo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, irrigat faciem ejus, et germinare eam facit* (Isa. lv).

VERS. 3. — *Nomen.* Demonstrat quæ sit pluvia. Nomen enim Domini invocare, est Evangelium prædicare: quod qui audit et facit, fructum vitæ possidebit.

Dei. Unde: *Perfecti sunt cœli, et terra, et omnis ornatus eorum: complevitque Deus die septimo opus suum* (Gen. ii), quod est redemptio humani generis, quam ostendit nobis quando, perficiens spirituale sabbatum, in sepulcro requievit.

VERS. 5. — *Peccaverunt ei, etc.* (Aug., *quest. 55.*) LXX: *Peccaverunt non ei filii vituperabiles.* Qui enim peccat, etc., usque ad secundum id quod non ei nocuerunt peccato suo, sed sibi.

Et non. Quia non ex fide. *Dedit enim eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus.* In fidelibus autem dicitur: *Vos ex patre diaboli estis.*

Generatio prava. De qua in Evangelio: *Generatio prava atque perversa signum quærit* (Matth. xii). Et alibi: *Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira* (Luc. iii)?

VERS. 6. — *Nunquid non, etc.* Qui omnium creator et conditor unus Deus a quo ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. Præposterus ordo. Primo enim creavit Deus disponendo ut esset, secundo fecit formando, tertio dominando possedit.

Creavit. Creavit, dum materiam unde formari possit, condidit. Stultus ergo et insipiens, quia Creatorem et factorem suum digna veneratione non colit: immemor ejus beneficii, quo eum Deus de manu inimicorum eruit et possedit, per mare Rubrum duxit, manna de cœlo dedit, ipse ingratus idola coluit dicens: *Hi sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti* (Exod. xxxii).

VERS. 7. — *Patrem.* Doctorem legis et prædicatorem Evangelii, cujus doctrina et exemplo scilicet instruaris.

VERS. 8. — *Quando dividebat*, etc. Quasi, cum A multitudo hominum innumerabilis sit, filios tantum Israel hæreditatem suam Dominus elegit, quibus potentiam suam et secreta sua per legis et prophetarum manifestabat indicia.

Constituit. (GREG., *hom. 4 in Evang.*) Alia editio, etc., usque ad et in eorum sortem per conversationis similitudinem ascendunt.

VERS. 9. — *Pars autem Domini populus ejus.* Cum Deus universas gentes creavit, solos Israelitas elegit, quos sua cognitione signis et miraculis glorificavit.

VERS. 10. — *Invenit.* Quia in Sina pactum cum eo iniit, manna dedit, et aquam de petra produxit, coturnices ministravit; et in eremo quadraginta annis eos circumducendo præcepta sua docuit.

Circumduxit. Ecclesiam per orbem terrarum dilatando, in viam mandatorum suorum dirigendo.

Custodivit. Multi in deserto prostrati sunt, sed postquam mandata Dei transgressi sunt.

VERS. 11. — *Sicut aquila.* Aquila, secundum phisicos, ab acumine oculorum vocata, tam acute videt, ut cum super maria immobili penna fertur, nec humanis visibus patet, pisciculos in mari natare videat, et tormenti instar descendens raptam pennis prædam ad litus pertrahat. Pullos quoque plumescentes alis verberat et ad volandum provocat. Sic Christus nos dictis et exemplis exhortans, ad alta provehit, ut sequamur quo præcessit; unde: *Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ* (Matth. xxiv). Super cælos quoque exaltatus, et humanis subtractus aspectibus, in mari bujus mundi natantes oculus misericordiæ videt, et pennis amoris pertrahit ad litus æternæ securitatis. Unde: *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum* (Joan. xii).

Sicut aquila, etc. Aquila, ut aiunt, cum plumescere pullos suos videt, ad solem convertit, et illum nutrit qui irreverberata acie aspicit radios solis, et si lumina deflectit, quasi degenerem negligit; pullosque ad volandum provocat, et lassos alis sustentat: sic Deus ad verum Solem nos invitat, infirmitatibus nostris compatitur, et alis gratiæ sustentat.

Provocans. — Ad terram Chanaan possidendam Dominus populum suum provocavit, adjuvit, et ab inimicis protexit.

VERS. 12. — *Dominus.* Pater et Filius et Spiritus sanctus unus est Deus. Non dicit solus Pater, ne excludat Filium vel Spiritum sanctum, sed Dominus solus, id est Deus.

Dominus. Hæreticorum tot domini sunt, quot errores colunt.

VERS. 13. — *Excelsam.* Palestinam, quæ montuosa; Ægyptus plana et depressa.

Ecclesiam, quæ virtute et scientia sublimis. In qua comeditur fructus agrorum, quia ibi germinat semen bonum, id est Dei verbum. Ibi fructus tricesimus, sexagesimus et centesimus, ut quisque pro capacitate sua sufficienter comedat.

PATROL. CXIII

Et sugeret. (GREG., *hom. 26 in Evang.*) *Ut sugeret mel de petra, et oleum de firma petra.* Hoc juxta historiam factum nusquam legitur, etc., usque ad donatio diaboli per unctionem Spiritus sancti.

Mel quidem, ad litteram, omnium rerum copiam significat.

VERS. 14. — *Filiorum.* Basan regio est quæ pecoribus abundat propter pascua: unde Rubenitis et Gaditis et dimidiæ tribui Manasse tradita est, quia pecora multa habebant.

Et hircos. Qui poenitentes significant; quia pro peccato offerebantur. Non satis est fidelibus dona virtutum percipere, nisi studeant pro commissis poenitere. Unde: *Amplius lava me ab iniquitate mea* (Psal. l).

B Hircos vocat qui exemplo suo aliis ministrant poenitiæ opera, quamvis non commiserint gravia: deflent enim cogitationum peccata tanquam facta.

Cum meau. la tritici. Corporis Christi; unde: *Nisi granum frumenti cadens in terram*, etc. (Joan. xii).

VERS. 15. — *Incrassatus est dilectus*, etc. Sicut Judæi incrassati beneficiis, idololatræ facti sunt: sic quidam Christiani acceptum mysterium corporis et sanguinis Domini in perditionem sibi convertunt.

VERS. 16. — *Provocaverunt.* Alii sunt hæretici, alii idololatræ, qui de corde idola et abominationes sibi fingunt.

VERS. 17. — *Novi recentisque.* Recedentes a cultura Dei, invenerunt sibi deos quos patres eorum coluerunt.

VERS. 20. — *Et ait: Abscondam*, etc. Nihil gravius est quam visione Dei privari; unde: *Ne projicias me a facie tua* (Psal. l). Item: *Ne avertas faciem tuam*, etc. (Psal. lxxxviii).

Ipsi me provocaverunt, etc. Quasi: sicut irritaverunt me multitudinem falsorum deorum colendo, et me reprobando, sic irritabo eos in multitudinem gentium assumendo illos et reprobando.

Et ego provocabo, etc. Tradendo eos gentibus, qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei. Similiter Christiani, qui deserta veritate ad errores declinant, malignis spiritibus traduntur, qui dignitatem angelicam perdiderunt. Qui bene gens stulta dicuntur, justitiam odientes, iniquitatem amantes.

VERS. 22. — *Ignis succensus est*, etc. (GREG. lib. xviii *Moral.*, cap. 12.) De his quos damnant flagella, et non liberant, scriptum est: *Percussisti eos nec doluerunt*, etc. His flagella in hac vita inchoant, et in æternum permanebunt; unde Moyses: *Ignis exarsit ab ira sua, et ardebit usque ad inferos et deorsum.* De præsentem enim percussione dicitur: *Ignis exarsit ab ira mea* (Jer. xv); de æterna sequitur: *Et ardebit usque ad inferos et deorsum* (Psal. lxxxviii). Non tamen judicat Deus bis in idipsum: unum est enim flagellum quod temporaliter incipit, et in æternis suppliciis consummat.

Devorabitque terram. Alii: *comedent terram et nascentia ejus*, id est carnem, propter opera libidinis,

terna flamma comburet; nascentia enim carnis, A opera concupiscentiæ carnalis, quæ sunt fornicatio, immunditia et hujusmodi.

VERS. 24. — *Aves morsu*, Quæ juxta viam comedere sementem.

Dentes bestiarum, etc. Trahunt bestiæ et serpentes dentibus furiosis reprobos super terram, quando quod prius blandiendo carnalibus persuaserunt ut seducerent, furiose a peccatoribus expetunt ut crucient.

VERS. 25. — *Foris*. Corpus ignis æterni torquetur exustio, et mentem angustię magnitudo; unde: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur* (Isa. lvi).

Juvenem. Nulli scilicet ætati parceretur, quia omnes idololatria maculavit.

VERS. 26. — *Cessare faciam ex hominibus*. A terra sua ejecti et per totum orbem dispersi sunt. Generaliter vero peccatores tollentur de terra sanctorum, et memoria eorum; unde: *Propterea Deus tuus destruet te in finem, evellat, et educet te de terra viventium*, etc. (Psal. li.)

VERS. 27. — *Distuli*. Ne blasphemarent nomen meum nec tamen abstuli vindictam.

VERS. 30. — *Quomodo*. Tantum ostendit timorem Judaicę gentis, postquam Domino peccaverunt, ut unus hostium mille de eis, et duo fugarent decem millia, hoc est pauci plurimos.

VERS. 31. — *Judices*. Approbatores; etiam qui idola colunt, unum Deum esse intelligunt, qui fecit cælum et terram.

VERS. 32. — *De vinea*, etc. Hæreticorum nequitiam significat, qui a sanctis doctoribus spiritalem doctrinam puram acceperunt, sed a veneno suo corruerunt, et in fellis et absinthii amaritudinem perverterunt. Sæpe Jerusalem Sodomę et Gomorrhę comparatur; unde: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum Gomorrhę* (Isa. i).

Botri amarissimi. Fructus scilicet opera amarissima sunt, vinum enim cum felle mistum obtulerunt.

VERS. 33. — *Fel draconum*. Quasi intra se retinent venenum maliçię, ne salutis et correctionis medicinam suscipiant. Hæretici sicut serpentes amaritudinem et venenum occultant, ut incautos lædant.

VERS. 35. — *Mea est ultio*, etc. Paulus de hoc loco sumpsit: *Mihi vindictam, et ego retribuam* (Rom. xii) secundum merita.

In tempore. Quasi, cum accepero tempus, ego justitias judicabo (Psal. lxxiv). Hinc Moysi pro populo oranti dixit: *In die ultionis visitabo et hoc peccatum eorum* (Exod. xxxii).

Juxta est dies perditionis. Unicuique. Quidquid enim finitur, brevissimum est, si æternitati comparatur. Secundum historiam Judæarum vindicta festinat, quia locum et gentem et omnem prosperitatem in brevi perdidit, quia prophetas et Salvatorem occiderunt.

VERS. 36. — *Judicabit*. Discernendo a malis, secundum illud: *Judica me, Deus, et discerne causam meam* (Psal. xlii).

Videbit quod infirmata sit manus. Quodcumque potest manus tua, instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec sapientiã est apud inferos (Eccl. ix).

VERS. 37. *Ubi sunt dii*. Quasi, nihil prosunt idola in quibus confidebant, vel opes vel honores vel sæculi voluptates, nihil enim secum ferunt de universo labore.

VERS. 39. — *Videte quod ego sim solus*, etc. Generalis admonitio, quasi relicta idololatria vel hæresi et omnibus spreis immunditiis, ad verum Deum convertimini.

Ego occidam. (Genc., lib. vii Moral., cap. 18.) B Occidit ut vivificet, percutit ut sanet, etc., usque ad et sensibiles per ardorem charitatis facit.

VERS. 40. — *Levabo*. Alia editio: *Tollam in cælum manum meam, et jurabo per dexteram meam, et dicam: Vivo ego in æternum*. In cælum manum Dei levare, vel attollere, est potentiam æternitatis suę super omnia excellentem ostendere. Jurare per dexteram, id est per Filium, qui est dextera Patris, est promissa ipsius in conspectu hominum confirmare et æternitatem suam credentibus sibi per Evangelium revelare, quia *potestas ejus, potestas æterna* (Dan. vii).

VERS. 42. — *Sagittas*. Dæmones, de quibus ait Job: *Sagittæ Domini in me sunt* (Job, vi), quasi tantam exercebat vindictam, quæ dæmonibus quoque C posset sufficere.

Et de captivitate. Captivorum capita radebantur, qui distrahebantur, et sub corona vendi dicebantur. *De captivitate*. Caput inimicorum nudatur, quando consilium iniquę mentis vanum esse probatur, quo se impune peccare arbitrabatur. Capita quoque inimicorum sunt magistri, in quos ultio novissima redundabit; unde: *Exiit sanguis de lacu usque ad frenos equorum* (Apoc. xiv), id est ultio tormentorum usque ad rectores populorum.

VERS. 43. — *Quia sanguinem*. In judicio populus Dei laudabitur, cum apparebit gloriosus, et inimici justa retributione punientur.

VERS. 49. — *Ascende in montem*. Abarim אֲבָרִים interpretatur transitus; Nebo נְבוֹ, in conclusione. B Dicitur Nebo mons esse in terra Moab contra Jericho, supra Jordanem, in supercilio Phasga, juxta montem Phogor, a quo circa eum regio usque nunc Phasga appellatur. Moses ergo in Abarim et in monte Nebo contra Jericho ultra Jordanem mortuus: quia lex et circumcisio usque ad Christum et baptismi sacramentum processit, ibique conclusa est, quia finis legis Christus. Vidit Moyses terram promissionis, sed non ingressus est, quia in spiritu prævidit, et in lege prædixit Christi gratiam futuram, sed præsentem non vidit eum. Unde: *Multis juvis et prophete voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* (Matth. xiii).

CAPUT XXXIII.

VERS. 1. — *Hæc est benedictio.* Bene In fine Deuteronomii benedictionem posuit, quia Christus post completionem Evangelii ascensus in cœlum, elevatis manibus discipulos suos benedixit. Benedictio qua filiis Israel in Deuteronomio (quod est secunda lex) benedixit, ad gratiam pertinet Novi Testamenti, in quo priscae legis mysteria reserantur, et veri Israelitæ benedictionem, per Moysen hominem Dei prædictam, per hominem Christum consequuntur. Bene autem imminente morte Moysi benedictio datur, quia, legis umbra moriente, cœlestium donorum veritas aperitur. Prævidens ergo Moyses Salvatoris adventum et gratiam Novi Testamenti quasi præteritam explicans, voce primitivæ Ecclesiæ lætabundus exsultat, dicens: *Dominus de Sina venit, etc.*

(*Aug., quæst. 36.*) Alia littera, etc., usque ad unde: *Lætamini, gentes, cum populo ejus. Quia cæcitas configit ex parte in Israel, donec plenitudo, etc. (Rom. xi.)*

Moyses homo. Moyses significat legem, quæ ante mortem, id est, antequam in ipso finiretur, prædixit Ecclesiam in Christo benedicendam.

VERS. 2. — *Dominus de Sinai venit.* Sinai (סִינַי) interpretatur *amphora mea* vel *mensura mea* vel *mandatum*. Seir (סֵעִיר) *pilosus* vel *hispidus*. Pharan (פָּרָן) *ferocitas eorum* vel *frugifer*. Sina igitur figurat Vetus Testamentum, quia certam mensuram mandatorum juxta decalogi decretum tenens, prohibere novit, non juvare: nec spiritu dilectionis liberat, sed timore pœnæ subditos ligat. Unde: *Unum quidem in monte Sina in servitute generans, etc. (Gal. iv.)* Dominus ergo venit de Sina, id est ex lege et prophetis credentibus innouit. Inde enim venit, cum ibi legenti et intelligenti innotescit. Unde: *Ipse incipiens a Moyse et omnibus prophetis (Luc. xxiv),* discipulis exponebat, ad quorum corda venire cupiebat. De Seir ortus secundum carnem, scilicet de Judæis malitiæ et perfidiæ spineto asperrimis, novæ lucis ortu tanquam verus sol justitiæ fideles illuminavit. Unde: *Nobis oriatur sol justitiæ (Mat. iv).* Et alibi: *Orietur stella ex Jacob, et consurget homo de Israel (Num. xxiv).*

Dominus, etc. Sina interpretatur *tentatio*. Dominus ergo de Sina venit, quia carnem nostram, in qua tentaretur, accepit.

Et de Seir, etc. Qui et Edom vel Esau. Hic est populus Judæorum, qui gulæ desiderio quasi proleptia adulio primatus gloriam perdidit, et benedictionis gratiam fide junioris populi supplantatus amisit.

De Seir ortus est nobis, etc. Hunc montem longo tempore circumierunt, et in eo aliqua præcepta acceperunt. Seir, id est *hispidus* vel *pilosus*, gentilitatem significat, quæ peccatis erat horrenda; de qua ortus est Dominus qui in fine de Ecclesia gentium Judæis prædicabit, quia reliquæ salvæ stent.

Apparuit de monte Sinaran, etc. Qui frugifer inter-

Apretatur, quia de Ecclesia gentium virtutibus frugifera fides Christi prædicabatur Judæis. Christus ergo de Pharan apparuit; quia quanto contra eum ferocitas infidelium exarsit, tanto altius divinitatis ejus notitia crevit. Quanto enim inter passionis contumelias latuit, tanto per virtutem resurrectionis effulsit; et qui prius incredulitatis ferocitate persecuti sunt, postmodum ei caritatis ardore adhererunt; de quibus additur: *Et cum eo sanctorum millia.*

In dextera ejus ignea lex. Tabule scilicet, in quibus lex, quæ purgat et urit peccata. Dextera quoque Patris est Filius, qui attulit legem charitatis dicens: *Ignem veni mittere in terram, etc. (Luc. xii.)*

B*In dextera ejus ignea lex.* Dextera, Evangelium, per quod beatitudo æterna promittitur; quæ dextera dicitur, non temporalis, sicut in lege, quæ dicitur læva. Unde: *Dextera illius amplexabitur me.* In hac dextera lex ignea, id est, charitas a Spiritu sancto in electorum cordibus inflammata. Unde dicit: *Plenitudo legis dilectio (Rom. xiii).* Et alibi: *Mandatum novum de vobis, ut diligatis invicem (Joan. xiii).* Hæc igneis linguis Spiritus sancti apostolis infusa, omnem legis plenitudinem tanquam digito Dei descripsit, et spiritu ferventes et operatione lucentes fecit. Sed quia non uni populo, ut lex Moysi, sed omnibus data est, adjungit: *Dilexit populos.*

VERS. — 3. — *Dilexit.* Unde: *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat, etc. (Joan. xv).*

C*Omnes.* Sine personæ acceptione; unde: *Qui timet Deum et operatur justitiam, acceptus est illi (Act. x).*

Omnes sancti. Sanctificati scilicet in nomine ejus qui audierunt: *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, etc. (Lev. xix).*

In manu. Id est potentia, qua proteguntur. Unde: *Non rapiet quisquam de manu mea, etc. (Joan. x).* Hi per charitatem sunt unum regnum in manu Domini; unde Isaias: *Et eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui (Isa. lxi).*

Et qui appropinquant, etc. Quasi: Non contristentur qui Christum in carne docentem non audierunt, quasi ab hominibus decipiantur. Per os sanctorum loquitur Christus, per pedes doctrina capitis auditur; unde: *Qui vos audit, me audit, etc. (Luc. x.)* Vel illi appropinquant pedibus ejus ad capiendam doctrinam, qui spirituali desiderio flagrantes, evangelicis et apostolicis Scripturis die noctuque invigilant. Sed quia hæc de Novo Testamento dicta sunt, sequitur quorum voce Moyses loquitur de veteri lege dicens: *Legem præcepit nobis, etc.*

VERS. 4. — *Hæreditatem.* Quia hæc est utilitas legis, hæreditas Abrahæ promissa: *Si volueritis et audieritis, bona terræ comedetis.*

Erit apud rectissimum, etc. Jacob, ab angelo benedictus, Israel vocatus est, id est *rectus Dei*; et Judæus ad fidem conversus ab eo post resurrectionem benedictus, cui in passione prævaluit, ob justiti-

professionem rectissimus appellatur. Unde: *Audi, A Jacob, serve meus, et rectissime, quem elegi, etc. (Isa. XLIV.)*

VERS. 5. — *Rex. Christus.* Ego autem constitutus sum rex ab eo, ut scilicet faciat regnum et potestatem, qui est rex et potestas prima.

Cum tribus Israel. De quibus primitiva Ecclesia. Bene prius principes, deinde tribus congregandæ dicuntur, quia primi apostoli, et per eos crediderunt alii.

VERS. 6. — *Vivat Ruben.* Prædicta salute primitivæ Ecclesiæ, singulis tribubus proprias benedictiones tribuit; veros Israelitas de utroque populo prænuntians, nunc de Christo, nunc de apostolis, nunc de primitiva, nunc de tota Ecclesia vaticinatur.

Vivat Ruben. Quasi: Licet Ruben cubile patris violaverit, et primogeniti dignitatem amisit, vivat tamen, et agens penitentiam non moriatur. Filii Ruben, id est, Judæi per Ruben significati, lectum Patris violaverunt, id est Christum Filium ejus sputis immundis polluerunt: tamen ad penitentiam reservantur, sed pauci numero ad comparationem Ecclesiæ gentium.

Ruben. Visionis filius, quia mater ait (*Gen. XXI*): Vidit Deus humilitatem meam. Hic est primogenitus, significans electos ex Judæis, qui Christum negando et crucifigendo mortui, prædicatione apostolorum conversi, ex fide Christi sunt vivificati: hi visionis filii, quia respectu divinæ misericordiæ salvi.

VERS. 7. — *Hæc est Judæ.* Judas, qui interpretatur *confessio*, universalem significat Ecclesiam, in qua laudis divinæ confessio et gratiarum actio. De quo mater ait: *Modo confitebor Domino (Gen. XXIX).* Hæc est vera sponsa Christi quæ virtutum monilibus adornata, non superbit, sed gratias agit, pro hac orat ut audiatur.

Audi, Domine, vocem Judæ. Regum scilicet qui de Juda, qui Christum desiderabant; et ipsius Christi, qui ait: *Confitebor tibi, Pater, rex cæli et terræ, etc. (Luc. X.)*

Manus. Oravit Dominum pro Juda, cui nunc Dominus promittit auxilia, quasi non præsumat de viribus suis Judas, sed in illo confidat qui ait: *Confidite, ego vici mundum (Joan. XVI)*; cujus manus in cruce contra spirituales nequitias pugnaverunt, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium.

Adjutor. Ut vincat et dicat: *Super excelsa mea deducet me victor (Habac. III)*: ipse enim in nobis vincit, et pro victoria sua coronat nos in misericordia et miserationibus.

VERS. 8. — *Perfectio.* Quasi, quam sis perfectus, et quam sancta doctrina tua per Moysen declarasti. Vel a sancto viro tuo, id est Levitis, est perfectio tua et doctrina tua. Illi enim debent legem custodire, facere et docere.

Perfectio tua. Choro angelorum et martyrum et omnium perfectorum ista dicuntur, qui perfectionem charitatis moriendo pro Domino impleverunt;

et mundo renuntiantes, culmen ecclesiasticæ doctrinæ assecuti sunt, tanquam veri Levitæ in terra partem non habentes, sed cum Propheta dicentes: *Domini pars hæreditatis meæ, etc. (Psal. XV)*; secundo illud: *Si quis vult venire post me, abneget se, etc. (Luc. IX.)* Qui perdidit animam suam propter me, etc. (*Matth. X.*) Christus autem verus Levi, qui hæc omnia fecit et docuit. Ipsi Levitæ adhærent imitantes illum usque ad sanguinem, de cujus passione subditur: *Quem probasti in tentatione, etc.*

Ad aquas. Locus est ubi Moysi et Aaron ingressum terræ promissionis contradixit.

Ad aquas. Legem significat, quæ male viventibus introitum regni cælestis contradixit. Aquæ, populi, qui contradicentes clamaverunt: *Crucifige eum. Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Matth. XXVII).* Ad cumulum perfectionis Levi adjungit:

VERS. 9. — *Qui dixit patri suo.* Quando fecerunt vitulum aureum, jubente Moysæ, Levitæ, accincti gladiis, a porta usque ad portam idololatrias interfecerunt. In ultione idololatriæ quasi suos non cognoscebant, quia sine differentia occidebant. Unde: *Nisi quis reliquerit patrem et matrem et uxorem et filios propter me, non est meus discipulus (Luc. XVIII).*

Qui dixit patri suo et matri, etc. Debemus et temporaliter his cum quibus vicinus conjungimur, plus prodesse. Debemus copulam terrenæ cognationis agnoscere; sed si cursum mentis prædedit, ignorare, ut affectus mentis viscera repleat, sed a spiritali proposito non avertat. Hæc bene vacæ innum, quæ sub arca Domini ad montana tendentes, affectu et rigido sensu gradiuntur: pro vitulis pergentes mugiebant sed accepto, itinere gressus non deflectebant.

VERS. 10. — *Ponent thymiana.* Sicut Aaron stans inter mortuos et viventes pro populo deprecatus est. *Ponent thymiana.* Sanctorum oratio suavissimum incensum est Domino: quo (peccante populo) Domini furor mitigatur, quia ab omni terrena sorde defæcata, cælesti desiderio ignita, quasi thymiana in conspectu Dei flagrat, et quasi holocaustum ab ara pli cordis flamma devotionis in cælum subvolat. Hoc præcipue apostolis et martyribus congruit, de quibus dicitur: *Tanquam aurum in fornace probavit illos, et quasi holocausti hostiam accepit (Sap. III).*

VERS. 11. — *Suscipe.* Quasi grata, ut remuneres. Dantur nunc singulis albæ stolæ, scilicet animarum lætitia; et in judicio secundum corpus, recepta immortalitate, *fulgebunt sicut sol et tanquam scintille in arundineo discurrunt*, exurendo scilicet vacuos et infructuosos adversarios; de quorum pœna subditur:

Percute dorsa. Quasi: videbantur sibi impune martyrum sanguinem fundere, sed quasi post dorsum pœna improvisa parabatur, id est æterna damnatio, in quam ruentes surgere non valebant. Unde: *Virga in dorso imprudentium (Prov. XXVI).*

VERS. 12. — *Et Benjamin.* Videtur historiæ aludere, quia Benjamin patriarcha et propheta Ja-

cob spiritu plenus unice amabat, et dispensatione Dei, locus divino cultui mancipatus, ejus tribui custodiendus decernitur; unde addit: *Quasi in thalamo tota die, etc.*

Amantissimus. Christus est amantissimus Dei Patris, qui de seipso ait: *Hic est Filius meus dilectus* (*Math. xvii*). Hic habitat in dextera Patris confidenter, cui dicitur: *Sede a dextris meis* (*Psal. cix*).

Aliter: Benjamin, de filio doloris *filius dextræ* dictus, exprimit Paulum de persecutore apostolum et vas electionis factum: ipse enim de hac tribu fuit; dignum autem erat ut sicut Domini præcursor prophetali oraculo prædictus est, ita magister gentium universo mundo profuturus, inter magna Ecclesiæ mysteria prædicaretur. In cujus mente Christus fiducialiter habitavit, cum inter innumera pericula coram gentibus et regibus eum constanter prædicavit. De cujus anima dicitur:

Quasi thalamo tota die morabitur. Vel maritali connubio mira oblectatione perfruens, et virtutum prole secundans, nulliusque vitii inquietudine secretum placidissimi pectoris derelinquens; vel in ea quasi in thalamo residens, tanquam sponsus speciosus, virgineas credentium mentes per prædicationem ejus suis jungit amplexibus. Unde: *Adducentur regi virgines post eam* (*Psal. xliii*). Ipse quoque ait: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (*II Cor. xi*).

Divinitas quoque in humanitate Christi habitat confidenter. *In thalamo morabitur*, significat quod in utero Virginis cœlesti sponso juncta est Ecclesia, quæ in fortitudine potentie Christi et in operibus fiducialiter requiescit.

Et inter humeros illius requiescet. Humeris onera portantur, ideo in eis robusta patientia designatur. Tanto autem libentius Christus in illo requievit, quanto pro ipso durissimos labores toleravit: tanto arctius amplexus est, quanto ab illius amplexu nullo terrore avulsus est. Unde ait: *Quis nos separabit a charitate Christi?* (*Rom. viii*).

Vers. 13. — *Joseph quoque ait.* Joseph auctus interpretatur. Hic est Christus, qui a Judæis fratribus suis abjectus, in Ægypto hujus sæculi princeps factus est, et genus humanum a famis inopia evangelici frumenti dispensatione liberavit: qui est vere **D** Saluator mundi.

De benedictione Domini terra ejus. Ad litteram, fertilitatem significat, quam dux tribus ex Joseph, id est Ephraim et Manasses, habuerunt in ubertate frugum, pomorum et pastu pecorum. Hæc est Basan, fertilissima regio, unde *pinguedo* interpretatur.

Temperie cœli, et rore fructus, et fontium et fluminum abundantia, homine delectantur, quæ in abyso significantur.

Benedixisti, Domine, terram tuam, Ecclesiam scilicet, quæ non propria virtute, sed virtutum benedictione divinitus impletur. Unde: *Benedictus Deus*

A qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in cœlestibus Christo (*Ephes. i*).

Cœli. Cœlum dicuntur propter unitatem fidei et doctrinæ apostoli et evangelistæ, de quibus alibi pluraliter dicitur: *Cœli enarrant gloriam, etc.* (*Psal. xviii*.) In ipsis enim vita et contemplatione fulgentibus tanquam in cœlo habitat Deus, intonans terrorem, pluens consolationem, et coruscans miraculis.

Rore. Cœlesti prædicatione, quæ miræ subtilitatis et gratiæ, qua contra æstum tentationis corda rigantur, et ut semper vireant virtutibus; unde: *Det tibi Deus de rore cœli, etc.* (*Gen. xxvii*.)

Abyssus, ut scilicet pinguior fiat, de fonte ascendente irrorata quasi paradisi Dei. Unde: *Fons ascendebat de terra irrigans superficiem terræ* (*Gen. ii*). **B** A mari abundavit sensus ejus, et cogitatus illius de abyso magna. Frustra enim exterius irrigat sermo doctoris, nisi riget intèrius gratia conditoris. Unde subdit: *De pomis collium, etc.*

Vers. 14. — *Solis.* Christi, qui est sol justitiæ, qui ait: *Fulgebunt justi sicut sol in regno Patris eorum* (*Math. xiii*), quia similes ei erimus.

Ac lune. Ecclesiæ, quæ accipit hoc fructus a sole, id est a Christo: semper igitur solem plena devotione respiciat, ne aliquando aversa lumen perdat.

Vers. 15. — *De pomis collium æternorum.* Colles æterni fideles Veteris Testamenti qui humiles filii immobili firmitate in fide prophetarum et patriarcharum fundati (unde: *Mons domus Domini elevabitur super colles* [*Isa. ii*]) quorum pomis terra Joseph benedicitur, cum Ecclesia Christi doctrina prophetiæ, exemplo virtutis, in fide fructificat. Et notandum, quia supra in pomis et rore cœli doctrina evangelica, hic in vertice antiquorum montium et pomis collium æternorum, legalis et prophetica signatur, et utrisque terra Joseph locupletatur; quia sancta Ecclesia utriusque Testamenti paginis, et novorum et veterum Patrum exemplis informatur; unde: *Omnia poma, dilecte mi, id est, nova et vetera servavi tibi* (*Cant. vii*) et: *Omnis scriba doctus profert de thesauro suo nova et vetera* (*Math. xiii*). Manichæi ergo et Judæi (quia illi Veteris, isti Novum Testamentum non recipiunt) in hac terra opulenta hæreditare nequeunt.

Vers. 16. — *Et de frugibus.* Ecclesia in toto orbe justitiæ fruge fecunda et charismatum largitate, de plenitudine sui Joseph accipit; unde sequitur:

Benedictio illius qui apparuit. Totus Joseph, id est, caput et corpus benedictione plenus, sed benedictionis plenitudo præcipue in capite; unde: *Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam Aaron, etc.* (*Psal. xxxii*.) Hic privilegio gratiæ, fratribus, id est, fidelibus præeminens, septiformi spiritu tanquam verus Samson ex utero virginis Nazaræus, id est Deo consecratus, quasi septem criminibus intactis effulsit.

Super caput Joseph, Christi, qui est caput Ecclesiæ, in quo benedicantur omnes gentes, de cœlo

passione et resurrectione subditur : *Quasi primogeniti tauri*, etc.

Quasi. (AUG., *quæst.* 56.) Primogenitus tauri pulchritudo ejus. Non est ita legendum ut dicatur primogenitus tauri : sed cum sit primogenitus, pulchritudo ejus pulchritudo tauri est, propter cornua erucis.

Christus vitulus saginatus, quem de armento patrum primogenitum regresso Filio Pater immolavit, qui die tertia suscitatus gloriosus apparuit, qui est primogenitus mortuorum et princeps regum terræ, post resurrectionis gloriam de virtute passionis adjungit cornua.

VERS. 17. — *Cornua.* Joseph comparat cornibus rhinocerotis, significans Ephraim habiturum principatum inter decem tribus, in quibus regnavit Jeroboam de tribu Ephraim in tempore Roboam filii Salomonis.

Cornua rhinocerotis. Cornua crucis significat, de quibus ait Habacuc : *Ibi abscondita est fortitudo ejus* (Habac. III). Per infirmitatem namque carnis quasi aries illusorum spinis coronatur, his cornibus hæsit, sed passionis incomparabili fortitudine unicornis extitit mortis victor, et ejus qui habebat mortis imperium, unde : *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus* (I Cor. I).

Ventilabit. Prædicatione crucis discernens paleas a frumento : verbum enim crucis pereuntibus stultitia.

Gentes. Postula a me, et dabo tibi gentes, etc. (Psal. II). De hæreditate enim veri Joseph (quæ est terra inclita) hæc omnia dicuntur, de cujus cultoribus ex utroque populo congregatis, sequitur :

Hæ sunt multitudines Ephraim. Hæ duæ tribus ex Joseph, non in se, sed in parente benedicuntur. Filios significant utriusque populi, qui in Christo benedicuntur secundum illud : *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. XXII). Hos patriarcha Jacob Ephraim et Manassen cancellatis manibus in modum crucis benedicens, et primogenito minorem præferens, in fide crucis Christi benedicendos esse signavit, in minore ex gentibus fidelem populum in Christi gratia tempore minore, sed fide majorem : ad quem Israelitici populi gratia transivit, de cujus inestimabili multitudine dicitur : *Hæ sunt multitudines*, etc., unde : *Multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum* (Isa. LIV).

Manasses primogeniti honore privatus, et tamen benedictus, est Judaicus populus, qui ex majore sui parte pro infidelitate reprobatus, in reliquis tamen benedictionem consecutus, unde : *Cæcitas contingit ex parte in Israel*, etc. (Rom. II).

VERS. 18. — *Et Zabulon.* Zabulon et Issachar in Galilæa passionem acceperunt, ubi Christus maxime docuit, unde apostolos elegit. Per eos ergo apostoli designantur, et eis in exitu lætitia promittitur, quia exeuntes de finibus suis populum gentium Christo subjugaverunt, et in tabernaculis pro conversione Judæorum, de quibus et ipsi electi sunt. Pro utroque ergo populo, præseas eis lætitia promittitur, et su-

tura : quia in præsentem de conversione eorum gavisi sunt, et in cœlestibus æterna lætitia remunerati.

In tabernaculis, Judæorum, unde : *Dilatet Deus Japhet, et habitet in tabernaculis Sem* (Gen. IX) : quia in ecclesiis de Judæis habitat latitudo minoris populi per unitatem fidei.

VERS. 19. — *Ad montem.* Sion scilicet vel Jerusalem, vel contemplationem et virtutum altitudinem.

Vocabunt. Justitiam tantum in fide Christi esse docentes. *Finis enim legis Christus ad justitiam omni credenti* (Rom. X). In monte immolant victimas justitiæ, dum omnes qui ad Christum veniunt (in quo construitur Ecclesia) non ex operibus legis sed ex fide Christi justificari docent, secundum illud *Justus autem ex fide vivit* (Habac. I). Sunt ergo veri Christiani victimæ justitiæ, quæ ab apostolis immolantur, dum terrena desideria mortificare docentur, ut spiritualia vivificentur; unde : *Si spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis* (Rom. VIII).

Ibi immolabunt. Non est locus veri sacrificii extra catholicam Ecclesiam, quæ supra hunc montem posita est.

Qui inundationem. Hæ tribus negotiationibus vacaverunt, de transmarinis regionibus mercimonia reportantes, et thesauros absconditos, argentum, scilicet aurum vel gemmas quasi lac sugent, id est, facile accipient.

Qui inundationem maris. Gentium vocationem significat. Mare enim universum genus hominum significat; unde : *Simile est regnum cœlorum sagena missa in mari, et ex omni genere piscium congreganti* (Matth. XIII). Mare, mundus, sagena, doctrina, omne genus piscium, omnis sexus, ætas et conditio intelligitur. Maris ergo inundationem apostolorum quasi lac suxerunt, quia confluentes ad doctrinam Evangelii turbas populorum in augmentum corporis Christi traxerunt.

Absconditos. Novit Dominus qui sunt ejus (I Tim. II). *Multi enim sunt vocati, pauci*, etc. (Matth. XX).

Arenæ, infidelium multitudo; thesauri, pretiosæ electorum animæ. Sic ergo suxerunt, ut ex auditoribus Evangelii alii quasi vasa in honorem thesauris regis transferrentur, alii quasi arenæ steriles et inutiles vacui remanerent.

VERS. 20. — *Et Gad ait.* In benedictione Gad videtur prædicere potentiam virorum fortium vel judicium, qui de illa tribu fuerunt, sicut Jephthæ, et alii multi.

In latitudine. Quia omnis plenitudo benedictionis supra Christum requievit, unde suos benedixit.

Gad. Id est, accinctus, Christum significat, qui contra spirituales nequitiæ pugnaturus, in infirmitate carnis virtute divinitatis præcinctus apparuit, secundum illud : *Indutus est Dominus fortitudinem et præcinxit se* (Psal. CXII). Et alibi ; *Dominus fortis et potens in prælio*, etc. Hic in latitudine benedictus est, quia non in solis Judæis, sed in omnibus

gentibus amplissimum regnum accepit. Inde Prophetia ait :

A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen Domini. Sed quia per humilitatem passionis ad hanc gloriam pervenit, de morte ejus subjungit :

Quasi leo requievit. Potestatem habeo ponendi animam meam (Joan. x). Potestas mortis, non necessitas exprimitur; unde : *Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam. (Ibid.)*

Quasi leo fremuit. Quidquid enim dixit, potenter implevit.

Cepitque brachium et verticem. Cum resurgens a mortuis fortitudinem inimicorum sibi subjugavit. Cepit quoque verticem, id est, mundani imperii sublimitatem ad suscipiendam fidem inclinavit; unde : *Et adorabunt eum omnes reges; omnes gentes servient ei (Psal. LXXI).* Sequitur de novo statu regni ejus.

VERS. 21. — *Et vidit principatum suum, quod in parte sua.* Subjectis sibi regnis et gentibus, potentia ejus apparuit, non armorum terrore, sed virtute doctrinæ.

Repositus. Occultus, dum scribit leges suas in cordibus fidelium; unde ait : *Vos unctionem habetis a sancto, et non necesse habetis ut aliquis doceat vos; unctio ejus docet vos de omnibus (Joan. II).* Vel, *Repositus*, quia in lege et prophetis in figuris latebat, et docebat absconditus, quæ manifeste in Evangelio declaravit; unde : *Incipiens a Moyse et omnibus prophetis interpretabatur illis (Luc. XXIV).*

Qui fuit cum principibus populi. Adjutor, unde : *Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis (Marc. XVI),* quia ait : *Sine me nihil potestis facere (Joan. XV).*

Fecit justitias. Id est justificans in se credentes, et tandem secundum merita judicabit cum Israel, id est cum populo suo ad visionem Dei electo.

Justitias. Justificationes credentium. Ipse enim justificat impium ex fide. Neque enim ex operibus legis justificabitur omnis caro.

VERS. 22. — *Dan quoque.* Alii per Dan Antichristum signari putant, quem de hac tribu nasciturum æstimant : ipse est catulus leonis, id est diaboli, qui largiter fluet de Basan, quia plenus confusione; Basan quippe confusio, vel pinguedo, vel bruchus interpretatur.

Dan quoque judicium, Basan ignominiam. Dan vero Christum significat, qui ait : *In judicium ego in hunc mundum veni (Joan. IX).* Catulus leonis propter fortitudinem, et quia parvulus fieri dignatus est; sed suscipiens infirmitatem nostram, non amisit virtutem suam, *quod enim infirmum est Dei, fortius est hominibus (I Cor. I).* De ipso dicitur : *Vicit leo de tribu Juda, etc. (Apoc. V).* Ignominiam quidem crucis a Judæis sustinuit, putantibus nomen ejus per mortem deleri : sed qui per infirmitatem ejus carnis, in passione catulus fuit, per divinitatis potentiam leo invictus in resurrectione apparuit; unde Apostolus : *Et si crucifixus est ex infirmi-*

tate, vivit tamen ex virtute Dei (II Cor. XIII). Quasi ergo ex Basan largiter fluxit, cum per ignominiam mortis perveniens ad gloriam immortalitatis, fluentis Evangelii totum orbem irrigavit; unde Isaias : *Repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientis (Isa. II).*

Dan catulus leonis. Hoc propter Samsonem dicit, qui de tribu Dan fuit, et quasi leo fortis, cujus possessio usque Basan. Antichristus vero fluet largiter de Basan, quia satiabitur pinguedine luxuriæ et omnium vitiorum.

Mare et meridiem possidebit. Quia possessio ejus ab australi parte in occidentem usque ad mare Tyrrenum pertingit.

Mare et meridiem possidebit. Per apostolos enim ex Judæis et gentibus Ecclesia acquiritur Christo. Per mare enim occidentale (quod hic intelligitur) Judæi figurantur, qui umbræ et exemplari deserviunt, nec habent lucem scientiæ et veritatis, et quia eis sol justitiæ occubuit, perpetuis remanserunt in tenebris. Hunc occidentem apostoli possederunt, cum ex eis plurimos gratia fidei illuminatos Christo subjecerunt, ut qui fuerunt aliquando tenebræ, lux essent in Domino. In meridie intelligitur Ecclesia de gentibus collecta, quæ, ablato legis velamine, Evangelii luce perfruitur, et cubans cum sponso in meridie, revelata facie gloriam Domini contemplantur.

VERS. 24. — *Aser quoque ait : Benedictus in filiis Aser, sit placens fratribus suis.* Aser beatus, Christus scilicet nostræ beatitudinis spes, cujus primitias nobis ostendit resurgens a mortuis. Hic est benedictus in filiis, quia credentes, per ejus gratiam renascentes, totum orbem ejus similitudine repleverunt, quibus dicitur : *Credite in lucem, filii ut lucis sitis (Joan. XII).* Ipsi afferunt fructum lucis in omni bonitate et justitia et veritate. Hoc autem factum est, quia fratribus suis, id est apostolis, quos de Judæa elegit, vera charitate complacuit, ut spretis figuris gauderent de veritate Evangelii, et quia *digni essent pro nomine Jesu contumeliam pati.* Et unde eis tanta charitatis abundantia, supponit, *tingat in oleo pedem, etc.*

Et tingat in oleo pedem suum. Christus caput nostrum ascendens in cælum, apostolos, scilicet pedes suos mundum prædicando circumituros in terra adhuc consistentes, oleo Spiritus sancti copiosissime unxit, ut nullo labore deficerent, sed inaccessibilis gaudii claritate pollerent. Incorruptibile quoque præbuit calceamenti munimentum de quo subditur :

Ferrum et æs cal. (GREG., lib. XXXIV *Moral.*, cap. 5.) Hoc de Ecclesia, etc., usque ad his calceamentis verum pascha celebrandum.

VERS. 25. — *Sicut dies juventutis.* Significat hanc tribum prosperitate et deliciis abundasse usque ad senectutem captivitatis

Sicut. Promittitur Ecclesiæ cruda viridisque senectus : ut sicut fortiter in principio omnes impetus evicit, ita eminente fine Antichristi furorem evincat, unde : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus*

usque ad consummationem sæculi (*Matth. xviii*). A Et alibi : *Senectus mea in misericordia uberi (Psal. mus xci)*.

VERS. 26. — *Non est Deus*. Supradicta admirans in laude Christi, qui hæc omnia fecit lætabundus erumpit.

Ascensor cæli. Propria virtute ascendit, et quotidie Ecclesiam ad se trahit. *Trahe me post te, curre in odorem unguentorum tuorum (Cant. i)*.

Nubes. Apostoli, qui pluunt verbis, coruscant mirabilis : quos ascendens in cælum misit ad prædicandum; unde : *Vocem dederunt nubes (Psal. lxxvi)*, quæ scilicet nullo remorante discurrunt, non sua, sed Christi virtute signa et prodigia facientes, et quasi coruscationibus corda mortalium terrentes, unde : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi (II B Tim. iv)*.

VERS. 27. — *Habitaculum ejus sursum*, etc. Corpus a mortuis suscitatum in Patris dextera collocatum, de quo dicitur : *Solvite templum hoc (Joan. ii)*.

Brachia. Virtus scilicet passionis, quæ omnes defendit, quam in cruce extensis brachiis accepit.

Subter brachia. Scilicet hæc brachia contra verum Amalec Jimicantes defendunt : nec sicut Moysi lassitudine gravantur, sed indefessa virtute sublevant, donec veram consequantur victoriam. Veneremur ergo in supernis primitias nostræ resurrectionis, in infimis sacramentum nostræ redemptionis, ut et ipsi, debellato adversario, immortalitatis gloriam consequamur, de quo vero Israeli promittitur : *Ejiciet a facie tua inimicum*.

Et solus. Suo scilicet more et suis legibus vivens, unde Balaam : *Populus solus habitabit et inter gentes non reputabitur (Num. xxiii)*.

VERS. 28. — *Oculus Jacob*. Qui hic vitis supplantandis desudabat, ibi se levissimo mentis intuitu gloriam Christi, qui propter nos terram veræ carnis accepit, indesinenter contemplabitur : ut cujus hic corpore et sanguine per sacramentum frumenti et vini pascebatur, ibi divinitatis ejus perpetua visione saginetur, unde : *Satiabor cum apparuerit gloria tua (Psal. xvi)*. Et alibi : *Manifestabo ei meipsum (Joan. xiv)*. Tunc Jacob in perfectum Israel conversus, facie ad faciem Deum videbit, tam larga, tam subtili, tam delectabili Dei cognitione, quasi levissimo rore repletus, ut prædicatorum scientia qua in præsentia instruimur caligare videatur; unde : *Sive scientia destruetur (I Cor. xiii)*. Et alibi : *Tenebrosa aqua in nubibus aeris, præ fulgorem in conspectu ejus (Psal. xvii)*, ad quam cum perventum fuerit, omnis hæc doctrina cessabit, *et erunt omnes docibiles Dei (Joan. vi)*; unde merito adjungit : *Beatus es, Israel, etc*

Cælique caligabunt, quasi tam abundanter terræ fecundantiæ ros infunderetur, ut hominum tenebrescat obtuitus. In quo significatur, quia Judæi cum terrenam opulentiam ultra modum diligenter, caligaverunt, et Christum cognoscere non potuerunt; unde : *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, etc.*

VERS. 29. — *Quis similis tui, popule?* Quasi, idem beatus, ideo tibi similis nullus, quia non de tua virtute, sed de Christi gratia salutem speras, qui salvum facit populum suum a peccatis eorum.

Et gladius gloriæ. In futuro adversarios irrevocabili severitate percutiens, quando sanguinem servorum ulciscetur. Gladius modo hic in humilitate patientium occultatur, in gloria resurgentium revelabitur, ideo *gladius gloriæ* Israel dicitur. Christus ergo quasi scutum protegit præliantem, et quasi gladius gloriæ ulciscetur triumphantem. Ad eum quasi ad caput, in fine vaticinii refertur gloria corporis, cum dicitur :

Negabunt. Abominabuntur et odient, sicut Balac, qui rogavit Balaam, ut Israelitas maledicendo repelleret.

Calcabis. Subjiciendo eos Ecclesiæ, quam abominantur et persequuntur.

Notandum undecim tantum esse benedictiones. Simeon namque in his benedictionibus non reperitur, in quo Judas ab apostolis excluditur, undecim tantum remanentibus. Inde quoque undecim mansionibus filii Israel de Horeb pervenerunt ad locum in quo Deuteronomium acceperunt.

CAPUT XXXIV

VERS. 1. — *Ascendit ergo*. Tam Moyses quam cæteri patres Veteris Testamenti per spiritum in altitudinem contemplationis levati, prævidere potuerunt gratiam Novi Testamenti, quæ in Christo data est, et virtutum collatione et cælestis regni perceptione : sed eam in carne exspectare non potuerunt, in fide autem et spe mortui sunt, ad inferos deducti, ubi exspectabant Redemptoris adventum, qui per sanguinem suæ redemptionis inde eos liberaret.

Ostenditque ei. Terram promissionis vidit Moyses, nec intravit, quia lex adventum Christi et doctrinam Evangelii verbis et figuris præsignavit, sed neminem ad perfectum duxit.

VERS. 2. — *Omnem terram*. Partem omnis terræ, quam ex altissimo monte potuit videre. Vel omnem terram ostendit ei in spiritu.

VERS. 5. — *Mortuusque est ibi, etc.* Nulli electorum parci, et minima quoque peccata ulciscitur Deus etiam in amicis; unde : *Moses et Aaron sacerdotibus ejus*, et addidit : *Propitius fuisti eis, et ulciscens in omnes adinventiones eorum*. Lege scilicet finita, quæ servivit Domino in tempore suo, urbs destructa et altare, nusquam sacrificia, nusquam libamina, nusquam sacerdos vel pontifex.

VERS. 6. — *In valle*. In monte mortuus est, in valle sepultus est, quia lex tempore suo gloriosa fuit : sed comparata Evangelio abscondita videtur et humilis; unde : *Dedi eis præcepta non bona*.

Et non cognovit homo. Judæi autem hoc factum, ne Judæi semper ad idololatriam proni mortuum colerent tanquam Deum; sed secundum allegoriam tempus et modum finiendi legis in sola Dei præsentia significat esse abscondita, nec profunditatem sapientiæ Dei, vel secretum consilii alieni

patere, quia incomprehensibilia judicia ejus, et investigabiles viæ eius.

VERS. 7. — *Moyses centum et viginti annorum.* Si ab uno per naturalem ordinem usque ad quindecim singulorum numerorum summas conjunxeris, unum scilicet et duo et tria, et deinceps, centum et viginti fiunt. Quindenarius vero ex septem et octo conficitur, septem ad sabbatum refertur, octo ad circumcisionem, quia octava die circumcidebatur puer. Si vero ad Novum Testamentum respicias, habes septem dona Spiritus sancti, et in octavo resurrectionem Christi, centum et viginti ergo eos significant qui vel in Veteri Testamento Legis et Evangelii præcepta implere student.

Moyses centum et viginti annorum. Hoc significat tam eum quam cæteros patres Veteris Testamenti post perfectionem mandatorum Dei, quæ est in duobus præceptis charitatis, per gratiam Christi et sanguinis redemptionem, æternæ quieti et futuræ vitæ aptos esse; quorum *oculus non caligavit*, piæ scilicet intentionis intuitus nubilo non fuit obscuratus, *nec dentes malitiæ moti*, quia non est perturbatus tempestate vitiorum, ordo discretionis eorum centum et viginti sunt anni legislatoris quo numero confirmata est altitudo Salomonici templi. Primitiva quoque Ecclesia post passionem et resurrectionem, Dominique ascensionem hoc numero virorum gratiam Spiritus sancti accepit. Quindecim namque qui ex septem et octo constant, futuram vitam significant quæ nunc geritur in sabbato animarum et perficietur in resurrectione corporum. In trigonum quoque quindenarius ductus, id est cum partibus suis adnumeratus, efficit centum et viginti. Apte ergo centenario et vicenario electorum beatitudo in futura vita signatur, et tertium domus Dei cœnaculum consummatur, quia post fidelium labores, post requiem animarum plena Ecclesiæ felicitas in resurrectionis gloria complebitur.

VERS. 8. — *Fleveruntque.* Quia regnavit mors etiam in eos qui non peccaverunt ab Adam usque ad Moysen: ideo lacrymæ prosequuntur ad inferos descendentem.

(HIERON., *epist. ad Paulam.*) Non mirum si Moysi et Aaron, etc., usque ad sed intrinsecus esse, id est voluntati Domini ministrare.

Et completi. Hinc videtur orta consuetudo, ut fidelibus mortuis triginta diebus pietatis officia persolvantur.

VERS. 9. — *Posuit super eum.* In Scripturis suis testimonium ei perhibuit dicens: *Prophetam Deus suscitabit*, etc. (*Deut. xviii*), unde: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi* (*Joan. v*).

VERS. 10. — *Et non surrexit*, etc. Hoc (ut fertur) Esdras de suo adjecit, qui bibliothecam a Chaldæis exustam divino sensu reparavit, et litteras quibus Judæi nunc utuntur invenit, unde et *velox scriba* appellatus est.

Et non surrexit propheta. Quia Moyses omnibus prophetis Veteris Testamenti præstantior: unde Judæi arroganter dicunt: *Nos Moysi discipuli sumus* (*Joan. ix*). Sed postquam Dominus prophetarum incarnatus venit in mundum, omnis illa prior dignitas et umbra futurorum cessavit: quia *lex et figura per Mosen data est: gratia et veritas per Jesum Christum, qui est finis legis ad justitiam omni credenti* (*Hebr. x; Joan. i; Rom. x*).

Et sepelivit eum in valle. Scilicet Dominus. Et per hoc significatur quod amoto impedimento naturæ per Christum anima munda separata ascendit ad Deum: et corpus quod sepelitur in terra remanet usque ad judicium. Ecclesiastes xii: *Donec pulvis revertatur in pulverem unde erat, et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum. Quem reditum prosperum nobis concedat, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.*

LIBER JOSUE BEN NUN.

Hebraice *JEROSUA (יְרוּשָׁא)*.

PROTHEMATA IN LIBRUM JOSUE.

PREFATIO.

(HIERON., *Div. Biblioth.*, tom. VIII, col. 461.) Tandem finito Pentateucho Moysi, velut grandi fœnore liberati, ad Jesum filium Nave manum mittimus, etc.

(ADAMANTIUS, *hom. 1 in Josue.*) Donavit Deus nomen quod est super omne nomen Jesu Christo: hoc autem est *Jesus*. Ideo in nomine Jesu omne genu flexitur, caelestium, terrestrium et infernorum. Et quia hoc est nomen super omne nomen, idcirco nullis retro generationibus nominatum est. In Genesi justos multos legimus, et nullus eorum nominatus est *Jesus*.

D In Exodo hoc primum invenio (*Exod. xvii*), etc., usque ad dum peccamus, et regnant in nobis vitia passionum, quamvis relictis idolis ab Ægypto exisse videamur, opprobrium tamen Ægypti non est ablatum a nobis. Si vero secundo fueris circumcisus, abscideris a te omne vitium, iræ, superbæ, invidiæ, libidinis et hujusmodi, abstergentur opprobria Ægypti, et translatus in terram promissionis, cœlestem hæreditatem accipies per Jesum Christum Dominum nostrum.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 2. — *Moses servus* (ADAMANT., *hom. 2 in*